

ERK WIEŚCI

WŁOCŁAWSKI PRZEGLĄD EKOLOGICZNY

PL ISSN 1640-0801 NR 3|62|2016

Od redakcji	2
Czy edukacja WCEE jest edukacją outdoorową i edukacją przyrody w przyrodzie – co zrobić z edukacją terenową w XXI wieku?	3
Seminarium „Społeczeństwo województwa kujawsko-pomorskiego przyjazne środowisku”	4
Formy ochrony przyrody w polskim systemie prawnym	4
Brodnicki Park Krajobrazowy	12
Gostyński-Włocławski Park Krajobrazowy	14
Górznieńsko-Lidzbarski Park Krajobrazowy	18
Środowisko przyrodnicze Nadopłańskiego Parku Tysiąclecia	21
Tucholski Park Krajobrazowy	25
Wdecki Park Krajobrazowy	29

Wydawca:

Włocławskie Centrum Edukacji Ekologicznej
ul. Komunalna 4, 87-800 Włocławek
tel./fax 54 411 09 95; tel. 54 232 76 82
e-mail: wcee@neostrada.pl; www.wcee.org.pl
www.spoleczenstworecyklingu.pl

Nasze konto:

35 1540 1069 2001 8705 2009 0003
NIP: 888-22-21-580

Czasopismo wydawane jest od września 1998 roku.
© Copyright by Włocławskie Centrum Edukacji Ekologicznej
Włocławek 2013

Rada programowa:

Maria Balakowicz (Sekretarz), Zbigniew Brenda,
Stanisław Kunikowski (Przewodniczący), Waldemar Kuta,
Edyta Kwaśniewska-Pasikowska

Kolegium redakcyjne:

Maria Palińska (Redaktor Naczelny), Aleksandra Fornalewicz,
Joanna Fydryszewska, Bartłomiej Fydryszewski,
Zuzanna Lipińska

Zdjęcie na okładce:

Daniele na leśnej drodze, fot. Daniel Siewert

Wydano przy pomocy finansowej:

- Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu

Realizacja wydawnicza, skład, druk i oprawa:

EXPOL P. Rybiński, J. Dąbek sp.j.
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek
tel. (54) 232 37 23
e-mail: sekretariat@expol.home.pl; www.expol.home.pl

Od redakcji

Zapraszamy do zapoznania się z artykułami bieżącego numeru EKOWIEŚCI, w których przybliżymy formy ochrony przyrody występujące w Polsce. W tym numerze pragniemy zaciekać czytelników walorami przyrodniczymi parków krajobrazowych województwa kujawsko-pomorskiego.

Jesteśmy forum dyskusyjnym dla szerokiego grona przedstawicieli instytucji i organizacji oraz społeczności lokalnych, miejscem wymiany doświadczeń i poglądów na temat szeroko pojętej ekologii i ochrony środowiska.

Jeżeli macie ciekawe przemyślenia, doświadczenia związane z ekologią, ochroną środowiska czy prowadzoną edukacją ekologiczną zapraszamy do współpracy.

Zespół redakcyjny zaprasza wszystkich do tworzenia kolejnych numerów EKOWIEŚCI.

1%

Twojego podatku pomoże rozwijać edukację ekologiczną we Włocławku

**WŁOCŁAWSKIE CENTRUM
EDUKACJI EKOLOGICZNEJ**

(KRS: 0000086304)

Dzięki Twojej pomocy zorganizujemy zajęcia terenowe i wycieczki rowerowe, podczas których dzieci i młodzież poznają walory przyrodnicze najbliższej okolicy.

Czy edukacja Włocławskiego Centrum Edukacji Ekologicznej jest edukacją outdoorową i edukacją przyrody w przygodzie – co zrobić z edukacją terenową w XXI wieku?

Włocławskie Centrum Edukacji Ekologicznej powstało w roku 1997, jego zadaniem było przede wszystkim koordynowanie działań edukacyjnych z zakresu szeroko pojętej edukacji ekologicznej i środowiskowej na terenie Włocławka i okolic. Zaczynaliśmy warsztatami dla nauczycieli w ramach polsko-amerykańskiego programu Krąg (we współpracy z Regionalnym Centrum Edukacji Ekologicznej w Płocku). Warsztaty obejmowały zagadnienia edukacji przyrodniczej, środowiskowej, ekologicznej, prowadzone były innowacyjnymi metodami aktywizującymi. Wprowadzały zagadnienia zrównoważonego rozwoju, turystyki przyjaznej naturze, oraz szeroko pojętej ochrony środowiska wraz z elementami edukacji świadomych konsumentów. Podczas pierwszych warsztatów zrodziło się wiele pomysłów programów edukacyjnych, które w różnych modyfikacjach są realizowane po dziś dzień, czyli już blisko 20 lat. Takim koronnym autorskim programem jest program Ecosurvival w rekreacji i turystyce – spływ kajakowy. Moim zdaniem właśnie ten program jest odpowiedzią na dzisiejsze pytanie czy edukacja WCEE jest edukacją outdoorową. W tym miejscu należy przypomnieć definicję tej edukacji:

Outdoor education – edukacja nieformalna kształtująca umiejętności miękkie człowieka; nauka przez działanie, ściśle powiązana ze środowiskiem naturalnym.

Zajęcia outdoorowe to przecież aktywna forma edukacji bazująca na doświadczaniu. Są to zajęcia indywidualne i grupowe, podczas których wykorzystuje się aktywności outdoorowe – na zewnątrz, w naturalnym otoczeniu środowiska (np. zajęcia wspinaczkowe, linowe, kajakowe, żeglarskie, survivalowe, wędrówki, zadania grupowe) zakończone zawsze podsumowaniem i omówieniem, które nakierowuje, pomaga wyciągnąć wnioski.

W wydaniu WCEE te właśnie zajęcia outdoorowe – czyli na zewnątrz w środowisku naturalnym,

w terenie na obszarze parków krajobrazowych Brudzeńskiego i Gostynińsko-Włocławskiego, na rzece Skrwie Prawej, ścieżkach przyrodniczych parków. Ideą naszego programu był survival w wydaniu eko, czyli nie tylko nauka przetrwania człowieka w trudnych warunkach ale również przetrwania przyrody razem z człowiekiem. To zajęcia podczas, których staramy się przekazać nie tylko wiedzę o przetrwaniu, nauczyć podstaw ratownictwa ale również pokazać piękno otaczającej nas przyrody, podejrzeć w naturalnym środowisku niektóre gatunki zwierząt występujących na terenie parków. Taka edukacja ma przede wszystkim uczyć poszanowania przyrody, otaczającego nas świata, ale także uczyć współpracy, komunikacji, aktywnego spędzania czasu wolnego. Taka edukacja ma uwrażliwiać na piękno, uchronić dzieci, młodzież a nawet dorosłych przed zespołem deficytu natury. Działania prowadzone przez nasze stowarzyszenia mają uzupełniać edukację formalną o elementy, których nie doświadczymy w ławce szkolnej. Mają uczyć współpracy, odpowiedzialności za siebie, innych oraz zrozumienia własnych wyborów z codziennego życia i ich wpływu na przyszłość własną oraz naszej planety.

W swoich dwudziestoletnich działaniach edukacyjnych prowadzimy wiele projektów, które skierowane są do różnych grup wiekowych, większość z nich realizowanych jest w terenie. Mam nadzieję, że idea edukacji przyrodniczej, ekologicznej czy edukacji globalnej, będzie prowadziła do wykształcenia świadomych przyjaznych środowisku ludzi. Pamiętać musimy, że ocalenie naszej planety zależy od nas, naszych postaw, wyborów, naszej świadomości ekologicznej i świadomości globalnej, zrozumienia współzależności i złożoności świata przyrody jak i wpływu gospodarki na środowisko naturalne. Pamiętać należy również, że współczesny człowiek odsunął się od środowiska przyrodniczego, w „wyszcigu szczurów” zagubił wartości z „być na mieć”. Często o statusie człowieka w społeczeństwie liczy się to co ma, a nie to kim jest i co sobą reprezentuje.

Spotkania ze środowiskiem w projektach edukacyjnych WCEE, czy to *Ekologicznym roku w województwie kujawsko-pomorskim* czy w *Przyrodzie Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej*, czy w programie *Włocławek – miasto czyste, przyjazne mieszkańcom i środowisku* mają za zadanie przybliżyć społecznościom lokalnym ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i młodzieży właśnie piękna naszej przyrody, naszych parków krajobrazowych, parków miej-

skich, wskazać na ich rolę w życiu oraz kształtować świadomych swych wyborów mieszkańców.

Przyszłość edukacji leży w edukacji terenowej, outdoorowej oraz w edukacji bazującej na doświadczeniu, a taką edukację mogą realizować organizacje pozarządowe uzupełniając tym samym zadania prowadzone przez przedszkola, szkoły, uczelnie.

dr Maria Palińska

Seminarium „Społeczeństwo województwa kujawsko-pomorskiego przyjazne środowisku”

Włocławskie Centrum Edukacji Ekologicznej w ramach projektu edukacyjnego „Ekologiczny rok w województwie kujawsko-pomorskim” w dniu 14 listopada 2016 roku zorganizowało seminarium pn. **„Społeczeństwo województwa kujawsko-pomorskiego przyjazne środowisku”**, które odbyło się w siedzibie Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu.

Tematem przewodnim seminarium było środowisko przyrodnicze województwa kujawsko-pomorskiego i sposoby jego wykorzystania do realizacji aktywnej edukacji ekologicznej w terenie. Referaty wygłoszone zostały przez ekspertów z dziedziny edukacji ekologicznej.

Podczas seminarium poruszone zostały następujące kwestie związane z edukacją ekologiczną:

- Rola edukacji ekologicznej w kształtowaniu społeczeństwa przyjaznego środowisku.
- WFOŚiGW w Toruniu partnerem w budowaniu społeczeństwa przyjaznego środowisku - zasady finansowania zadań proekologicznych.
- Rola lasów państwowych w edukacji przyrodniczej społeczeństwa.

- Rola parków krajobrazowych w edukacji.
- Prezentacja środowiska przyrodniczego parków krajobrazowych województwa kujawsko-pomorskiego.

Seminarium cieszyło się dużym zainteresowaniem. Podczas seminarium obecni byli przedstawiciele władz województwa kujawsko-pomorskiego, przedstawiciele parków krajobrazowych, przedstawiciele Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Toruniu oraz Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Bydgoszczy, przedstawiciele nadleśnictw województwa kujawsko-pomorskiego, przedstawiciele szkół i uczelni, przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz sympatycy przyrody.

Serdecznie dziękujemy władzom Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Toruniu za dofinansowanie projektu: „Ekologiczny rok w województwie kujawsko-pomorskim”, dzięki któremu można podejmować działania mające na celu promowanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych województwa kujawsko-pomorskiego.

Formy ochrony przyrody w polskim systemie prawnym

Działania na rzecz ochrony przyrody podejmowano już od najdawniejszych czasów. Znane jest rozporządzenie z 1100 roku p.n.e. w Chinach, dotyczące *„zachowania cenniejszych drzew, niektórych lasów i polepszenia gospodarki leśnej”*. W starożytności kult drzew i lasów był szeroko rozpowszechniony. Z tej przyczyny zwycięskie woj-

ska, chcąc zadać bolesny cios, wycinały drzewa w pokonanych miastach. Rzymianin Cyceon pisał: *„niszczenie lasów jest najgorszym wrogiem dobrobytu społeczeństwa”*. Wraz z coraz większym wykorzystaniem zasobów przyrody oraz powiększaniem się wiedzy przyrodniczej pojawiały się inne motywy ochrony środowiska naturalnego np.:

- motywy religijne – według wielu pierwotnych wierzeń „*drzewa, jaskinie i inne osobliwości przyrody były siedzibą bogów i duchów, stąd otoczone je kultem religijnym. Dzięki temu stawały się one 'tabu', którego zniszczenie wiązało się ze ściągnięciem na siebie potępienia i przekleństwa*”. Tak było np. z polami gejzerowymi na terenie Parku Narodowego Yellowstone; Indianie uważali wybuchy gorącej wody i pary wodnej za przejaw gniewu złych duchów i stąd otaczali te miejsca kultem i ochroną,
- motywy kulturowe – niektóre miejsca otaczano ochroną, ponieważ wiązały się z wydarzeniami lub postaciami upamiętnionymi w historii i kulturze narodowej danego kraju, np. „*Wodogrzmoty Mickiewicza*” (Tatry), „*Dąb Jagiełły*” (Puszcza Białowieska), „*Lipy Czarnoleskie*”,
- motywy ekonomiczne – pewne gatunki chronione były z przyczyn ekonomicznych. Jako przykład mogą posłużyć regalia, czy zarządzenie ochrony cisa (z drzewa tego wyrabiano łuki i kusze, nadmierne ich wycinanie i wywóz za granicę mogło grozić osłabieniem siły militarnej kraju), polowań na jelenie, dziki, konie leśne i łosie wydane przez króla Jagiełłę, czy odłowu bobrów wydany Bolesława Chrobrego,
- motywy estetyczne – pewne elementy środowiska chroniono ze względu na ich piękno. Przykładem jest „*prawo ochrony ptaków śpiewających w Szwajcarii z 1353 roku, zakaz zabijania skowronków wydany w Norymberdze w XV wieku, czy zakaz niszczenia kwiatów wiosennych w okresie Świąt Wielkanocnych wydany w XVII wieku w księstwie Münster*”. Do rozwoju motywacji estetycznej przyczynił się np. modny we Francji w XVIII wieku „*kult natury*”, zainicjowany przez Jana Jakuba Rousseau,
- motywy patriotyczne – „*miłość do Ojczyzny mieści w sobie nieodzownie miłość ojczyściej Ziemi*”, pisał Jan Gwałbert Pawlikowski. Hasło to zainspirowało w Polsce ruchy krajoznawstwa głoszące potrzebę ochrony przyrody. Podobne rozporządzenia wprowadził w Danii Chrystian V Oldenburg (m.in. zakaz wycinania lasów z 1671 roku. W Rosji rozporządzenia o takim charakterze wydał Piotr I Wielki. W kraju tym w roku 1763 wydano pierwsze zarządzenie o ochronie fauny łownej w wiosennym okresie rozmnażania.

Historia ochrony przyrody w Polsce liczy już blisko 10 wieków. W źródłach znajdują się przykłady decyzji, które obecnie kojarzą się z ochroną przyrody. Pierwsze z nich, np. w sprawie ochrony bobrów, zapadały już w X wieku. Z czasem było ich coraz więcej. W czasach Kazimierza Wielkiego zaczęto chronić nadmiernie wówczas niszczone lasy, a Władysław Jagiełło wprowadził ograniczenie swobody polowań oraz ochronę starych, okazałych egzemplarzy dębów i cisów. Za Zygmunta Starego podjęto decyzje o ochronie sokoła i łabędzia, i kolejne o ochronie bobrów. Nie uratowano jednak niektórych ważnych gatunków, np. turów (wymarły w całej Europie), tarpanów czy żubrów (te wymarły na wolności, zachowały się jednak pojedyncze okazy w ogrodach zoologicznych i umożliwiły odtworzenie ich populacji). W czasach rozbiorów podejmowano także ważne inicjatywy i decyzje w tej dziedzinie. Stanisław Staszic wskazywał na unikatowy charakter przyrody Tatr i apelował o ich ochronę. Decyzję w tej sprawie podjął jednak dopiero w drugiej połowie XIX w. Sejm Krajowy we Lwowie (działający w ramach autonomii Galicji), który uchwalił ustawę **względem zakazu łapania, wyłupiania i sprzedawania zwierząt alpejskich właściwych Tatom: świstaka i dzikich kóz**. Tytuł tej ustawy brzmi nad wyraz nowocześnie, co było zasługą wybitnych przyrodników z uniwersytetów Lwowskiego i Jagiellońskiego. Była to jednocześnie pierwsza na świecie ustawa o ochronie gatunków podjęta nie z powodów użytkowych, a ze względu na ich wartość przyrodniczą.

Pierwsze obszary chronione powołano w XIX w. – tak na ziemiach polskich, jak i na świecie. Przyjmuje się, że pierwszy rezerwat przyrody powstał we Francji w 1852 r., a pierwszy na świecie park narodowy w Stanach Zjednoczonych w roku 1872. Natomiast pierwszy na dawnych ziemiach Polski rezerwat przyrody (chroniący starodrzew bukowy) ustanowiono w 1886 r. na Podolu pod nazwą „Pamiętka Pieniacka”. Kilka następnych powstało w pierwszych latach XX w., przede wszystkim w Małopolsce. Znacznie wcześniej podejmowano jednak decyzje o ochronie osobliwości i tworów przyrody w Prusach. Przykładem tych działań jest powołanie na terenach dziś położonych w granicach Polski (znacznie wcześniej niż ww. obszarów chronionych) rezerwatu w Pustkowie Tucholskim – ustanowiono go w 1827 r. **głównie dla ochrony**

rodzimego tutaj cisa. Obecnie jest on znany jako rezerwat przyrody „Cisy Staropolskie im. Leona Wyczółkowskiego” w Wierzchlesie.

Pierwszy w Polsce park narodowy powołano dopiero po I wojnie światowej, już w niepodległej Polsce. W II Rzeczypospolitej Polskiej nadano ochronie przyrody wysoką rangę. W 1921 r. w Konstytucji RP znalazł się zapis o zabytkach przyrody, określonych jako „wyższe dobro publiczne”. W tym samym roku utworzono rezerwat ścisły, który stał się zalążkiem przyszłego Białowieskiego Parku Narodowego, powołanego w 1932 r. jako wyodrębnione leśnictwo o nazwie Park Narodowy w Białowieży (decyzja o utworzeniu odrębnego podmiotu, jakim jest obecny park, zapadła dopiero w 1947 r.). W 1932 r. utworzono też Pieniński Park Narodowy jako jednostkę Lasów Państwowych „Park Narodowy w Pieninach” (ustawę o jego powołaniu przyjęto w 1954 r.). Jest to najstarszy w Europie transgraniczny obszar chronionej przyrody, w 1932 r. utworzono bowiem także Słowacki Rezerwat Przyrodniczy w Pieninach. Był to efekt podpisania w 1924 r. przez komisję polsko-czechosłowacką „Protokołu krakowskiego”, normującego granicę państwową i przyjmującego program tworzenia pogranicznych parków przyrodniczo-krajobrazowych. Nie wszystkie jednak postulowane w okresie międzywojennym parki narodowe udało się wtedy powołać. Pozostałe trzy utworzono dopiero po II wojnie światowej: Tatrzański w 1947 r., Świętokrzyski w 1954 r. i Ojcowski w 1956 r. Formalne ramy ochrony przyrody w Polsce były ustalane poprzez zapisy ustaw o ochronie przyrody (pierwszą przyjęto w 1934 r., a kolejne w latach 1949, 1991, 2004) i zapisy aktów wykonawczych do tych ustaw. Przez długie lata ustanawiano w Polsce liczne rezerваты, parki narodowe i pomniki przyrody, a następnie, od lat 70. XX w., inne nowe formy ochrony przyrody. Wtedy to zaczęto powoływać pierwsze obszary chronionego krajobrazu i parki krajobrazowe (pierwszy, w 1976 r., powstał Suwalski Park Krajobrazowy), w których poza wartościami przyrodniczymi chroni się walory krajobrazowe. Po 1989 r. wprowadzono natomiast możliwość tworzenia trzech kolejnych nowych form ochrony przyrody – użytków ekologicznych, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych i stanowisk dokumentacyjnych. Od czasu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej są ponadto powoływane obszary Natura 2000. Wszystkie te działania,

jak i obejmowanie ochroną rzadkich i zagrożonych gatunków roślin, zwierząt i grzybów doprowadziły do tego, że Polska ma szeroko rozbudowany system ochrony przyrody.

Głównym aktem prawnym regulującym w Polsce zagadnienia związane z ochroną przyrody jest ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2015 r. poz. 1651, z późn. zm.), która określa cele, zasady i formy ochrony przyrody żywej i nieożywionej oraz krajobrazu. Jest to już czwarta ustawa o ochronie przyrody w Polsce – poprzednie były wydawane w latach 1934, 1949 i 1991. Nowa ustawa o ochronie przyrody różni się od poprzednich tym, że do jej treści, w związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, włączono ustalenia prawa europejskiego dotyczące tej dziedziny, przede wszystkim przepisy związane z powoływaniem i funkcjonowaniem Europejskiej ekologicznej sieci Natura 2000.

Na podstawie ustawy o ochronie przyrody wydaje się różne akty wykonawcze (rozporządzenia i zarządzenia) ustalające szczegółowo przedmiot ochrony (chronione gatunki, siedliska), sposoby powoływania obszarów chronionych i ich funkcjonowania oraz funkcjonowania służb za nie odpowiedzialnych. Na mocy tych aktów prawnych powoływane są też obszary chronione.

Ochrona przyrody, w rozumieniu ustawy, polega na zachowaniu, zrównoważonym użytkowaniu oraz odnawianiu zasobów, tworów i składników przyrody:

- 1) dziko występujących roślin, zwierząt i grzybów;
- 2) roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną gatunkową;
- 3) zwierząt prowadzących wędrowny tryb życia;
- 4) siedlisk przyrodniczych;
- 5) siedlisk zagrożonych wyginięciem, rzadkich i chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów;
- 6) tworów przyrody żywej i nieożywionej oraz kopalnych szczątków roślin i zwierząt;
- 7) krajobrazu;
- 8) zieleni w miastach i wsiach;
- 9) zadrzewień.

Zgodnie z obowiązującą aktualnie ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody celem ochrony przyrody w Polsce jest:

- utrzymanie procesów ekologicznych i stabilności ekosystemów,

- zachowanie różnorodności biologicznej,
- zachowanie dziedzictwa geologicznego i paleontologicznego,
- zapewnienie ciągłości istnienia gatunków roślin, zwierząt i grzybów, wraz z ich siedliskami, przez ich utrzymywanie lub przywracanie do właściwego stanu ochrony,
- ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień,
- utrzymywanie lub przywracanie do właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych, a także pozostałych zasobów, tworów i składników przyrody;
- kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody przez edukację, informowanie i promocję w dziedzinie ochrony przyrody.

Zgodnie z **Ustawą o ochronie przyrody** w Polsce istnieje **dziesięć form ochrony przyrody**. Osiem spośród nich dotyczy tzw. ochrony obszarowej, w której ochroną obejmowane są konkretne miejsca lub obszary. Są to: parki narodowe, rezerwaty przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe. Dziewiąta forma – pomniki przyrody – dotyczy pojedynczych tworów przyrody ożywionej i nieożywionej lub ich skupisk. Jedna z form ma natomiast odmienny charakter – jest to ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów oraz siedlisk przyrodniczych (rzadkich i zagrożonych) wszędzie tam, gdzie one występują.

Formy ochrony przyrody w Polsce:

- parki narodowe

Obszary wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, społecznymi, kulturo-

wymi i edukacyjnymi, o powierzchni nie mniejszej niż 1 000 ha. Celem tworzenia parków narodowych jest nie tylko zachowanie różnorodności biologicznej, przyrody nieożywionej i walorów krajobrazowych na obszarze objętym ich granicami, ale także odtworzenie zniekształconych siedlisk przyrodniczych, siedlisk roślin, zwierząt lub grzybów.

- rezerwaty przyrody

Obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje, a także siedliska roślin, zwierząt i grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi. Wspólnie z parkami narodowymi, rezerwaty przyrody to najważniejsze obszarowe formy ochrony przyrody. Pełnią bardzo istotną funkcję ochronną dla siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, ale również dla przyrody nieożywionej oraz walorów krajobrazowych.

- parki krajobrazowe

Obszary chronione ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe. Powoływane są w drodze uchwały sejmiku województwa, który przyjmuje również plan ochrony dla parku krajobrazowego. Oprócz ochrony wartości przyrodniczych, głównymi celami funkcjonowania parków krajobrazowych jest zachowanie tradycyjnego krajobrazu oraz udostępnienie społeczeństwu obszaru parku w celach rekreacyjnych, zgodnie z obowiązującymi zasadami. Ważną rolą zarządów parków krajobrazowych jest prowadzenie działań w zakresie edukacji przyrodniczej i krajobrazowej. W parku krajobrazowym prowadzi się działalność zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

- **obszary chronionego krajobrazu**

Obejmują tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach oraz wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnią funkcję korytarzy ekologicznych. Obszary chronionego krajobrazu, w przeciwieństwie do parków krajobrazowych nie posiadają własnego zarządu, ani planu ochrony określającego zakres działań. Obszary te obejmują w przeważającej części tereny użytkowane gospodarczo, przy uwzględnieniu zakazów określonych w akcie ustanawiającym. Stanowią jednocześnie ważne obszary migracji organizmów żywych (w szczególności zwierząt). Podobnie jak parki krajobrazowe powoływane są w drodze uchwały sejmiku województwa.

- **obszary Natura 2000**

Najmłodsza z form ochrony przyrody, wprowadzona w 2004 r. w Polsce jako jeden z obowiązków związanych z przystąpieniem do Unii Europejskiej. Obszary te powstają we wszystkich państwach członkowskich tworząc Europejską Sieć Ekologiczną Natura 2000. Celem jest objęcie ochroną około 200 najcenniejszych i zagrożonych wyginięciem siedlisk przyrodniczych oraz ponad tysiąca rzadkich i zagrożonych gatunków. Unikalność tej formy ochrony przyrody polega na tym, że kraje członkowskie tworzą sieć na podstawie jednakowych założeń określonych w prawie oraz wytycznych Unii Europejskiej, zarządzają nią przy zastosowaniu podobnych instrumentów, wspólnie

troszczą się o odpowiednie środki finansowe i jej promocję. Sieć obszarów Natura 2000 powstała na podstawie dwóch dyrektyw: **Dyrektywy ptasiej** (dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa – wcześniej dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa) – określa kryteria do wyznaczania ostoi dla gatunków ptaków zagrożonych wyginięciem i **Dyrektywy siedliskowej** (dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory) – ustala zasady ochrony pozostałych gatunków zwierząt, a także roślin i siedlisk przyrodniczych oraz procedury ochrony obszarów szczególnie ważnych przyrodniczo. Zgodnie z aktami prawa każdy kraj członkowski Unii Europejskiej ma obowiązek zapewnić siedliskom przyrodniczym i gatunkom, wymienionym w załącznikach Dyrektywy siedliskowej i ptasiej, warunki sprzyjające ochronie lub zadbać o odtworzenie ich dobrego stanu m.in. poprzez wyznaczenie i objęcie ochroną obszarów, na których te siedliska i gatunki występują. Dyrektywy wyznaczają dwa typy obszarów: obszary ptasie – formalnie obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO), obszary siedliskowe – formalnie obszary mające znaczenie dla Wspólnoty (OZW) / specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO).\

- **pomniki przyrody**

Pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów. Są to na przykład okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie. Na terenach niezabudowanych, jeżeli nie stanowi to zagrożenia dla ludzi lub mienia, drzewa stanowiące pomniki przyrody podlegają ochronie aż do ich samoistnego, całkowitego rozpadu. Pomniki przyrody powoływane są w drodze uchwały rady gminy

- **stanowiska dokumentacyjne**

Są to niewyodrębniające się na powierzchni lub możliwe do wyodrębnienia, ważne pod względem naukowym i dydaktycznym, miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmenty eksploatowanych lub nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych. Stanowiskami dokumentacyjnymi mogą być także miejsca występowania kopalnych szczątków roślin lub zwierząt.

- **użytki ekologiczne**

Są to zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej – naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje oraz

miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania.

- **zespoły przyrodniczo-krajobrazowe**

To fragmenty krajobrazu naturalnego i kulturowego zasługujące na ochronę ze względu na ich walory widokowe lub estetyczne. Tymi formami przyrody obejmowane są zarówno obszary niewielkie (np. pozostałości parków i założeń przypałacowych), jak i rozległe tereny zróżnicowane pod względem krajobrazowym i przyrodniczym (np. fragmenty dolin rzecznych). Te formy ochrony przyrody znajdują się w kompetencji samorządu gminnego.

- **ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów**

Ochrona gatunkowa ma na celu zapewnienie przetrwania i zachowanie właściwego stanu ochrony dziko występujących w Polsce i Unii Europejskiej rzadkich, endemicznych, podatnych na zagrożenia i zagrożonych wyginięciem oraz objętych ochroną na podstawie przepisów umów międzynarodowych, których Polska jest stroną, gatunków roślin, zwierząt i grzybów oraz ich siedlisk i ostoi. Celem tej ochrony jest także zachowanie różnorodności gatunkowej i genetycznej. Zadania polegające na ochronie ostoi i stanowisk roślin lub grzybów objętych ochroną gatunkową albo ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania zwierząt objętych ochroną gatunkową mogą być realizowane przez stworzenie stref ochrony.

Dyptam jesionolistny, zdjęcie autora

Każda z form ochrony przyrody ma inne cele i jest dla niej ustanawiany inny **reżim ochronny**, a zatem wprowadza się odmienne ograniczenia w stosunku do objętych ochroną obszarów czy obiektów. Reżimy ochronne mogą też być zróżni-

cowane w obrębie niektórych form ochrony przyrody – w obrębie parków narodowych i rezerwatów są ustanawiane np. obszary ochrony ścisłej, czynnej i krajobrazowej, a chronione gatunki obejmowane albo ochroną ścisłą, albo częściową. Ochrona ścisła (wykluczająca jakąkolwiek ingerencję człowieka) jest rzadko stosowana, obowiązuje w niewielu miejscach w obrębie obszarów chronionych. Na ogół na obszarach chronionych obowiązują różne (mniejsze lub większe) ograniczenia, uzależnione od typu obszaru chronionego i dostosowane do stanu i wrażliwości przyrody w danym miejscu. Ochrona czynna polega natomiast na stosowaniu specjalnych zabiegów mających na celu zachowanie lub przywrócenie pożądanego stanu przyrody. A ochrona krajobrazowa to zachowanie cech charakterystycznych danego krajobrazu.

Obszary objęte ochroną przyrody w Polsce zajmują (nie licząc obszarów Natura 2000) ponad 10,1 tys. km² (ok. 32,3% powierzchni kraju), ale obszary objęte ochroną głównie ze względu na wartości przyrodnicze, a więc takie, na których ochrona przyrody jest najwyższym priorytetem (przede wszystkim parki narodowe i rezerваты) stanowią zaledwie 1,5% powierzchni kraju. Wśród rezerwatów ponad 80% stanowią rezerваты chroniące przede wszystkim przyrodę ożywioną, a ok. 12% to rezerваты krajobrazowe i chroniące przyrodę nieożywioną. Priorytet ochrony przyrody dotyczy też użytków ekologicznych powoływanych decyzjami lokalnymi, zajmują one jednak bardzo niewielką powierzchnię (ok. 0,1% powierzchni kraju). Specyficzny charakter mają obszary sieci Natura 2000, które zajmują obecnie prawie 20% powierzchni Polski – w dużym stopniu nakładają się one na pozostałe formy ochrony przyrody (obejmują np. wszystkie parki narodowe, wiele rezerwatów i parków krajobrazowych, a także części obszarów chronionego krajobrazu), inny jest bowiem charakter ochrony w ich obrębie w porównaniu z krajowymi formami ochrony (więcej w e-szkoleniu „Sieć obszarów Natura 2000 w Polsce”). Na przeważającej części terenów chronionych w Polsce (w parkach krajobrazowych i na obszarach chronionego krajobrazu) priorytet stanowi jednak ochrona krajobrazu i reżimy ochronne dotyczące ochrony przyrody są tam słabsze.

Istotne znaczenie dla ochrony przyrody mają także inne akty prawne, zarówno te, które regu-

lują funkcjonowanie dziedzin blisko związanych z ochroną przyrody, bo opierających się bezpośrednio na korzystaniu z zasobów przyrody (leśnictwo, gospodarka wodna, rolnictwo, czy rybactwo i rybołówstwo), jak i akty o charakterze horyzontalnym dotyczące procedur związanych z ingerowaniem w środowisko czy oceną potencjalnych skutków takiej ingerencji (przede wszystkim odnoszące się do procedury ocen oddziaływania na środowisko).

Formalnymi organami ochrony przyrody w Polsce, a więc instytucjami odpowiedzialnymi za realizację ochrony przyrody zgodnie z zapisami ustawy o ochronie przyrody, są:

- 1) minister właściwy do spraw środowiska;
 - 1a) Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska;
- 2) wojewoda;
 - 2a) regionalny dyrektor ochrony środowiska;
 - 2b) marszałek województwa;
 - 2c) dyrektor parku narodowego;
- 3) starosta;
- 4) wójt, burmistrz albo prezydent miasta, którzy w ramach swych kompetencji odpowiadają za różne sprawy z zakresu ochrony przyrody na obszarze swego działania.

Ponadto istotną rolę w zakresie ochrony przyrody odgrywają (i powinny odgrywać) organy opiniotwórczo-doradcze, skupiające głównie przedstawicieli nauki, praktyki i organizacji ekologicznych. Są to:

- Państwowa Rada Ochrony Przyrody, działająca przy ministrze właściwym ds. środowiska;
- regionalne rady ochrony przyrody, działające przy regionalnych dyrektorach ochrony środowiska;
- rady naukowe parków narodowych, działające przy dyrektorach parków narodowych;
- rady parków krajobrazowych lub rady zespołów parków krajobrazowych, działające przy dyrektorach parków krajobrazowych lub dyrektorach zespołów parków krajobrazowych.

Instytucje te zajmują się głównie oceną realizacji ochrony przyrody oraz opiniowaniem różnych dokumentów strategicznych i aktów prawnych dotyczących ochrony przyrody i innych, których zapisy mogą być istotne dla ochrony przyrody.

Ważnymi aktami prawnymi wpływającymi na zakres i sposób ochrony przyrody w Polsce są ponadto konwencje i inne porozumienia międzynarodowe, których Polska jest stroną (ratyfikowała je lub na razie tylko je podpisała). Polska jest stroną wielu konwen-

cji i porozumień międzynarodowych o zasięgu światowym oraz europejskich – poniżej przedstawiono ich wykaz. Na podstawie tych aktów prawnych m.in. są powoływane obszary chronione o statusie międzynarodowym (np. rezerваты biosfery, obszary światowego dziedzictwa przyrodniczego).

Konwencje oraz porozumienia i protokoły międzynarodowe z zakresu ochrony przyrody o zasięgu światowym, których Polska jest stroną:

- **Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego** przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r.
- **Konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego**, sporządzona w Ramsarze dnia 2 lutego 1971 r. (zwana Konwencją Ramsarską),
- **Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem** sporządzona w Waszyngtonie dnia 3 marca 1973 r. (zwana Konwencją Waszyngtońską lub w skrócie CITES od angielskiej nazwy Konwencji),
- **Konwencja o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt**, sporządzona w Bonn dnia 23 czerwca 1979 r.
- **Porozumienie o ochronie małych waleń Bałtyku i Morza Północnego, sporządzone w Nowym Jorku dnia 17 marca 1992 r. (zwane w skrócie ASCOBANS)**
- **Porozumienie o ochronie nietoperzy w Europie, podpisane w Londynie dnia 4 grudnia 1991 r. (zwane w skrócie EUROBATS).**
- **Porozumienie o ochronie wodniczki podpisane w Mińsku 30 kwietnia 2003 r.**
- **Konwencja o różnorodności biologicznej**, sporządzona w Rio de Janeiro dnia 5 czerwca 1992 r.
- **Protokół Kartageński o bezpieczeństwie biologicznym do Konwencji o różnorodności biologicznej sporządzony w Montrealu dnia 29 stycznia 2000 r.**

Konwencje międzynarodowe z zakresu ochrony przyrody o zasięgu europejskim, których Polska jest stroną:

- **Konwencja o ochronie ptaków pożytecznych dla rolnictwa** podpisana w Paryżu dnia 19 marca 1902 r.
- **Konwencja o ochronie dzikiej fauny i flory europejskiej oraz ich siedlisk naturalnych**, sporzą-

dzona w Bernie dnia 19 września 1979 r. (zwana Konwencją Berneńską)

- **Nowa Konwencja o ochronie środowiska morskigo obszaru Morza Bałtyckiego** sporządzona w Helsinkach dnia 9 kwietnia 1992 r. (nowa, uaktualniona i uszczegółowiona wersja Konwencji z 1974 r., zwana Drugą Konwencją Hel-sińską)
- **Europejska konwencja krajobrazowa** sporządzona we Florencji w dniu 20 października 2000 r.
- **Ramowa Konwencja o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat** sporządzona w Kijowie w maju 2003 r. (zwana Konwencją Karpacką)

Część obszarów chronionych w Polsce to obszary tak cenne przyrodniczo, że zostały objęte dodatkowo ochroną w ramach **światowych sieci obszarów chronionych** lub uzyskały specjalne tytuły podkreślające ich wartość. Zwiększa to ich rangę, a także nadaje im walor szczególnej wartości i atrakcyjności – tak dla profesjonalnych przyrodników, jak i dla turystów. Do sieci obszarów wodno-błotnych o znaczeniu światowym (tworzonych na podstawie Konwencji z Ramsar) zgłoszono 13 obszarów z Polski. Na terytorium Polski utworzono też 9 rezerwatów biosfery (w ramach programu UNESCO MaB – Człowiek i Biosfera). Część z tych rezerwatów ma charakter transgraniczny i obejmuje nie tylko tereny z obszaru Polski, ale i z państw sąsiednich (jeden z nich – Bieszczady – jest położony na obszarze aż trzech państw, jako pierwszy na świecie). Na Liście Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Przyrodniczego (tworzonej na mocy Konwencji Paryskiej przez UNESCO) znajduje się 13 obiektów z Polski, ale tylko jeden z nich (Białowieski Park Narodowy) reprezentuje dziedzictwo przyrodnicze, a jeden zarówno dziedzictwo przyrodnicze, jak i kulturowe (Park Mużakowski w woj. lubuskim), pozostałe – dziedzictwo historyczne i kulturowe. Dyplom Europy, prestiżowe wyróżnienie Rady Europy dla obszarów chronionych, w Polsce do tej pory otrzymały tylko dwa parki narodowe (Białowieski i Bieszczadzki). Białowieskiemu Parkowi Narodowemu przyznano dyplom w 1997 r., lecz z powodu wątpliwości dotyczących planów ochrony i wprowadzonych reżimów ochronnych odznaczenie zostało zawieszona (podobnie stało się w przypadku puszczy po stronie białoruskiej).

Oprócz ochrony prawnej (poprzez wymienione formy ochrony) można i należy realizować ochronę przyrody także poprzez **plany zagospodarowania przestrzennego**, czyli dokumenty decydujące o rozmieszczaniu w przestrzeni poszczególnych funkcji gospodarczych oraz o lokalizacji ważniejszych inwestycji, a także poprzez **plany urzędniowe lasów** (dokumenty decydujące o gospodarce w lasach). W takich planach należy uwzględnić (a więc chronić przed lokalizacją uciążliwych funkcji czy nadmierną eksploatacją) wszystkie formalnie wyznaczone obszary chronione i obszary, które dopiero planuje się objąć ochroną, a także **korytarze ekologiczne**, czyli tereny umożliwiające migrację roślin, zwierząt lub grzybów (np. doliny rzeczne czy pasy zadrzewień łączące różne obszary chronione lub większe kompleksy leśne lub otwarte torfowiskowe). Ważne jest też należyte uwzględnienie zagadnień ochrony przyrody w ramach **ocen oddziaływania na środowisko**, czyli procedur służących do oceny potencjalnych skutków realizacji planowanych inwestycji czy też wdrażania zapisów przygotowywanych dokumentów strategicznych. Pozwoli to na ograniczanie przyszłych potencjal-

nych konfliktów dotyczących ewentualnych zagrożeń dla walorów przyrodniczych i funkcji terenów cennych przyrodniczo.

Tekst: M.M.

Literatura:

1. Piotr Chmielewski. *Koncepcje konserwatorskie w ochronie przyrody w Polsce do 1939 roku*. „zeszyty naukowe – inżynieria lądowa i wodna w kształtowaniu środowiska”. 4, 2011.
2. <http://www.gdos.gov.pl/formy-ochrony-przyrody>
3. http://natura2000.org.pl/e-szkolenia/e1-ochrona-przyrody-w-polsce-2/_zrodla_informacji_o_ochronie_przyrody/
4. Andrzejewski R., Weigle A. (red.), *Różnorodność biologiczna Polski. Drugi polski raport – 10 lat po Rio*. Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska, Warszawa 2003.
5. Głowaciński Z. (red.), *Polska Czerwona Księga Zwierząt. Kręgowce*. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2001.
6. Głowaciński Z. i Nowacki J. (red.), *Polska Czerwona Księga Zwierząt. Bezkręgowce*. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2004.
7. Iddle E., Bines T., *Planowanie ochrony obszarów cennych przyrodniczo. Przewodnik dla praktyków i ich szefów*. Klub Przyrodników, Świebodzin 2004.
8. Kaźmierczakowa R. i Zarzycki K. (red.), *Polska Czerwona Księga Roślin*. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, Kraków 2001.
9. *Krajowa strategia ochrony i umiarkowanego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z Programem działań*. Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2003.
10. Liro A. (red.), *Koncepcja krajowej sieci ekologicznej ECONET-POLSKA*. IUCN Poland, Warszawa 1995.
11. Pawlaczek P., Jermaczek A., *Poradnik lokalnej ochrony przyrody*. Klub Przyrodników, Świebodzin 2000.
12. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2015 r. poz. 1651, z późn. zm.)

Brodnicki Park Krajobrazowy

Brodnicki Park Krajobrazowy

w Grzmięcy

87-312 Pokrzydowo

tel. +48 (0)56 49 39 450 – 52

e-mail – bpark@strefa.pl

www.parki.kujawsko-pomorskie.pl/bpk

Brodnicki Park Krajobrazowy (BPK) został utworzony w 1985 roku jako 25 park krajobrazowy w Polsce. Siedzibą dyrekcji jest Grzmięca koło Pokrzydowa. Powierzchnia BPK wynosi 16 685 ha (w Kujawsko-Pomorskim 12 349 ha i 4336 ha w Warmińsko-Mazurskim), z czego ponad 60% zajmują lasy, a 8,5% – wody. Park położony jest na terenie 6 gmin: Brodnica, Brzozie, Jabłonowo Pomorskie, Zbiczno, Biskupiec i Kurzętnik (dwie ostatnie wchodzą w skład województwa warmińsko-mazurskiego). BPK zajmuje centralną część Pojezierza Brodnickiego.

Rzeźbę terenu kształtują równoległe przebiegające głębokie rynny subglacjalne (do głęboko-

ści około 40 m), rozcinające powierzchnię sandru brodnickiego (rynnę: Strugi Brodnickiej i Skarlanki). Występują również formy akumulacji glacialnej: moreny czołowe (Wichulec, Zbiczno) oraz kemy i ozy (okolice Pokrzydowa). Obszar wysoczyzny morenowej i sandru, poza rynnami subglacjalnymi, urozmaicają różnej wielkości obniżenia wytopiskowe.

Na terenie Parku znajduje się około 45 jezior, w większości występujących w rynnach subglacjalnych, układających się w charakterystyczne równoległe ciągi. Sześć jezior ma powierzchnię ponad 100 hektarów: Wielkie Partęczyny – 324 ha, Sosno – 198 ha, Łąkorek – 162 ha, Głowińskie – 131 ha, Zbiczno – 128 ha i Ciche – 110 ha. Niektóre jeziora osiągają znaczne głębokości: Zbiczno – 41,6 m, Łąkorz – 30,9 m, Wielkie Partęczyny – 28,5 m, Bachotek – 24,3 m. Osią hydrograficzną Parku jest Skarlanka – jeden z bardziej atrakcyjnych szlaków kajakowych w Polsce. Wody BPK należą do najczystszych w regionie.

Grzybienie białe
fot. R. Miklaszewski

Koźlarze
fot. R. Miklaszewski

Lilia złotogłów
fot. R. Miklaszewski

Dominującym typem zbiorowisk roślinnych są lasy. Wśród zbiorowisk borowych przeważają bory świeże, rzadziej spotykane są bory suche i mieszanane. Lokalnie występują również płaty boru bagiennego (na śródleśnych torfowiskach w otoczeniu jezior). Interesujące są również różne postacie grądów. Najbardziej powszechne są grądy wysokie (dębowo-grabowe). W składzie grądów występują prawie wszystkie gatunki rodzime drzew liściastych: lipy, klony, dęby, buki. Dla BPK charakterystyczny jest las liściasty z bukiem, objęty ochroną w rezerwacie „Mieliwo”. W lasach grądowych charakterystyczne jest bogate runo, rozwijające się wczesną wiosną. Wśród roślin grądowych wiele jest objętych ochroną. Przy granicy BPK spotyka się też świetlistą dąbrowę (Tama Brodzka). Na terenach podmokłych (otoczenie jezior, dolina Skarlanki i Strugi Brodnickiej) występuje łęg olszowy, z olszą czarną jako gatunkiem przeważającym w zbiorowisku. Jako domieszka rośnie olsza szara, jesion wyniosły, klon jawor, topole, wierzby. Na podobnych siedliskach występuje ols oraz zarośla łożowe z różnymi gatunkami wierzb. Powszechne są również łąki świeże i wilgotne. Wśród zbiorowisk roślinnych należy również wymienić bardzo zróżnicowane zbiorowiska roślinności wodnej i bagiennej (szuwały, turzycowiska, zbiorowiska rdestnic, torfowiska).

Na terenie BPK znajduje się wiele stanowisk rzadkich i chronionych gatunków roślin, w tym m. in.: zimoziółu północnego, zawilca wielkokwiatowego, marzanki wonnej, kopytnika pospolitego, turówki leśnej, pluskwicy europejskiej, pełnika europejskiego, orlika pospolitego, lilii złotogłów, obuwika pospolitego, kukulki plamistej, krwistej i szerokolistej, rosiczek, podkolanu białego, wawrzyńka wilczyko, widłaka jałowcowatego, goździka piaskowego i kosmatego. Spośród kilkudziesięciu pomników przyrody wyróżnia się aleja klonowo-lipowa nad jeziorem Zbiczo.

Wśród fauny szczególnie bogata jest awifauna. Naliczono około 130 gatunków ptaków gnieźdzących się na terenie Parku. Największymi osobliwościami są: gniazdujący bielik, orlik krzykliwy, bocian czarny, bąk, błotniak stawowy, kania czarna i ruda, trzmieljad, krogulec, jastrząb, kobuz, pójdzka, sowa uszata, żuraw, perkoz rdzawoszyi i zausznik, gągoł, nurogęś, rybitwa zwyczajna, rybitwa czarna, dzięcioł zielony, dzięcioł zielonosiwy, dzięcioł średni, podróżniczek, dudek, muchołówka mała, jarzębatka, kropiatka.

Na terenie Brodnickiego Parku Krajobrazowego prowadzona była reintrodukcja sokoła wędrownego i bobra. Z innych grup systematycznych fauny można spotkać wszystkie rodzime gatunki płazów (w tym rzadkie, jak traszka grzebieniasta i rzekotka), żmiję zygzakowatą, jaszczurki. Spośród ssaków występują: nietoperze, ryś, wilk, łoś. Obok największego polskiego gryzonia – bobra, bytuje tu piżmak, nornica ruda, myszy, rzęsosek. W wodach Parku, oprócz wielu gatunków ryb słodkowodnych, występuje bardzo zróżnicowana fauna bezkręgowców: pijawki, liczne małże (np. skójka i szczeżuja) i ślimaki (błotniarka, zatoczek, zawójka), rak pręgowny i – bardzo rzadko – rak błotny.

Najcenniejsze obszary BPK chroni 9 rezerwatów przyrody.

Są to:

„**Bachotek**” – rezerwat florystyczny częściowy, o powierzchni 22,71 ha. Utworzony w 1984 r. dla ochrony rzadkich gatunków roślin, w tym kłóci wiechowatej. Położony wzdłuż lewego brzegu rzeki Skarlanki, pomiędzy jeziorami Strażym i Bachotek.

„**Wyspa na jeziorze Wielkie Partęczyny**” tzw. „Wielka Syberia” – rezerwat florystyczny, częściowy, o powierzchni 0,38 ha. Utworzony w 1958 r. dla ochrony bogatego stanowiska chronionego obuwika pospolitego.

„**Mieliwo**” – rezerwat leśny częściowy, o powierzchni 11,73 ha. Utworzony w 1958 r. dla

ochrony lasu gradowego z dużym udziałem buka, W zróżnicowanym wiekowe drzewostanie około dwustuletnie okazy buków, dębów i sosen – te ostatnie ze śladami dawnych metod żywicowania.

„Retno” – rezerwat leśny częściowy, o powierzchni 33,60 ha. Utworzony w 1981 r. dla ochrony kompleksu lasów liściastych na stromych i wysokich do 40 m zboczach rynny jeziora Retno. Stanowiska rzad-

Chroniony jest tu grąd subkontynentalny, grąd zbozowy i żyzne buczyny niżowe.

„Streszek” – rezerwat torfowiskowy, ściśły, o powierzchni 4,46 ha. Utworzony w 1963 r. dla ochrony niewielkiego śródleśnego, dystroficznego jeziora, z otaczającym pasem torfowiska przejściowego. Z rzadkich gatunków roślinności bagiennej występuje tu m.in. żurawina drobnolistkowa. Bagno zwy-

Perkoz dwuczuby
fot. R. Miklaszewski

Samica zwinki
fot. R. Miklaszewski

Obuwik pospolity
fot. P. Defański

kich i chronionych gatunków flory, w tym m.in. wawrzynka wilczelyko, zdrojówki rutewkowatej. Bogate runo leśne tworzy wiosną barwne kobierce kwiatowe.

„Okonek” – rezerwat torfowiskowy, częściowy o powierzchni 9,04 ha. Utworzony w 1963 r dla ochrony zarastającego, dystroficznego jeziora, otoczonego naturalnym torfowiskiem przejściowym. Stanowiska licznych roślin chronionych i rzadkich, w tym m.in. żurawiny drobnolistkowej, owadożernej rosiczki okrągłolistnej i długolistnej oraz bagna zwyczajnego.

„Las Grądowy Cielęta” – rezerwat leśny, częściowy o powierzchni około 70 ha. Utworzony w 2003 r.

czajne oraz wątrobowiec.

„Żurawie Bagno” – rezerwat torfowiskowy, ściśły, o powierzchni 5,84 ha. Utworzony w 1958 r. dla ochrony śródleśnego torfowiska przejściowego. Z rzadkich gatunków roślin występują: wetnianka wąskolistna, rosiczka wąskolistna i okrągłolistna. widłak torfowy.

„Rzeka Drwęca” – rezerwat ichtiologiczny, częściowy, o powierzchni 1247,98 ha. Utworzony w 1961 r dla ochrony ryb łososiowatych (łososia, troci, pstrąga) oraz certy (karpowate). Miejsce występowania rzadkiego minoga rzeczno-

Gostynińsko-Włocławski Park Krajobrazowy

Utworzony 5 kwietnia 1979 roku objął ochroną unikalne w kraju tereny o wysokich i zróżnicowanych wartościach przyrodniczych, krajobrazowych, kulturowych i rekreacyjnych. Ogólna powierzchnia GWPK wynosi 38 950 ha zaś strefy ochronnej (otuliny) 14 195ha.

GWPK zajmuje część dawnej Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej pomiędzy Włocławkiem a Płockiem. Obszar ten będący częścią Pojezierza Gostynińskiego dzieli się na dwie jednostki o charakterze kotlin Płocką i Włocławską.

Teren Gostynińsko-Włocławskiego Parku Krajobrazowego jest najbardziej wysuniętym na południe obszarem o rzeźbie młodo glacialnej powsta-

łej w wyniku ostatniego zlodowacenia bałtyckiego. Przestrzeń geomorfologiczną tworzą trzy elementarne jednostki: wysoczyzna lodowcowa, poziomy fluwioglacjalne i doliny rzeczne. W obrębie tych jednostek występuje wiele mniejszych form morfologicznych m.in. skarpy, kemy, ozy, wydmy, zagłębienia bezodpływowe. Uzupełnieniem ciekawej i urozmaiconej geografii tego terenu są wzgórza morenowe i wały wydmowe układające się w pasy. Największe pole wydmowe o długości 20 km i szerokości 6 km rozciąga się na południowy wschód od Włocławka.

Wydmy będące elementem charakterystycznym dla Gostynińsko-Włocławskiego Parku Krajobrazo-

Czapla biała
fot. P.Twardowski

Storczyk kukawka (*Orchis militaris*)
fot. L. Urbankiewicz

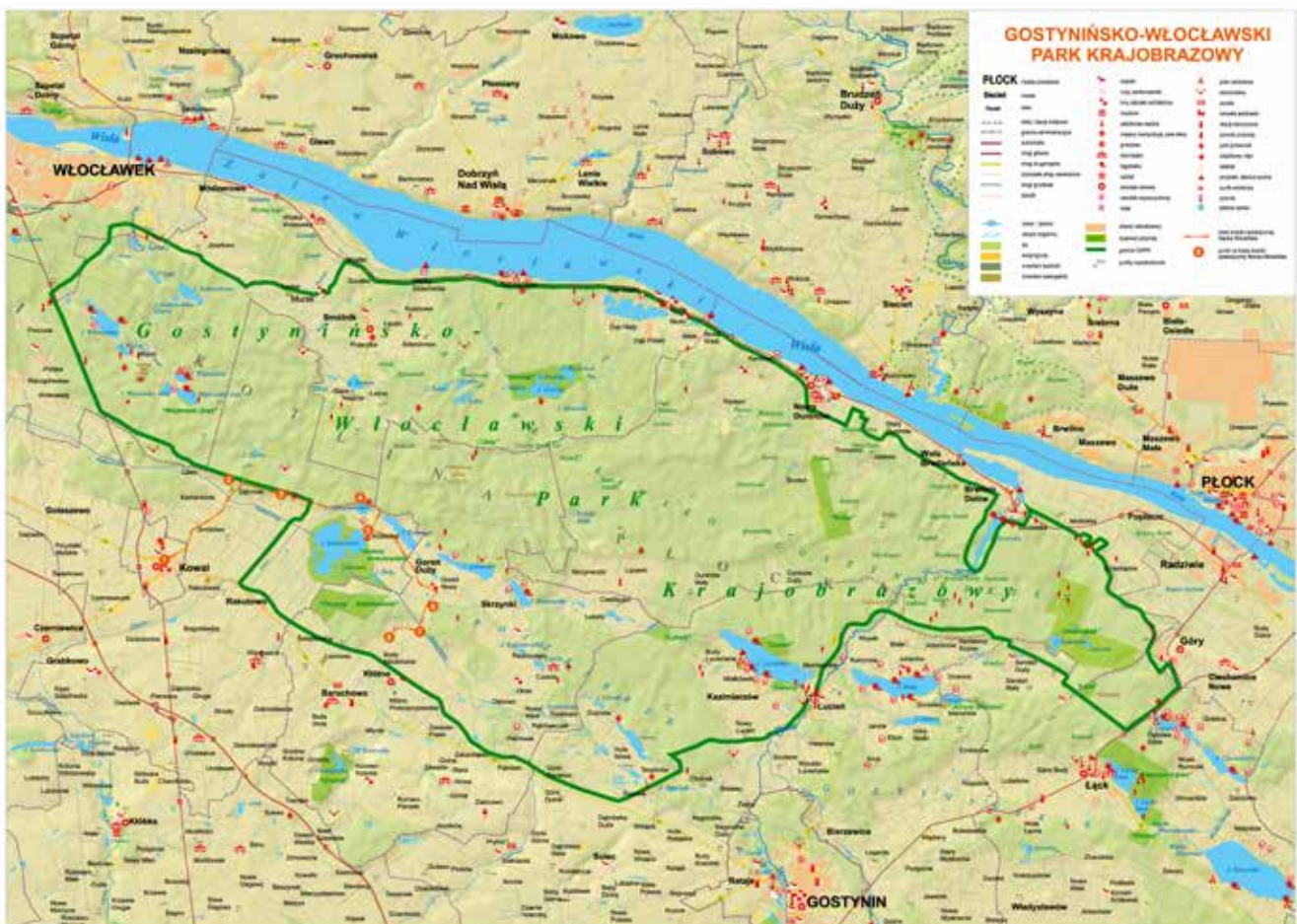

Dąb szypułkowy – pomnik przyrody, fot. L. Urbankiewicz

wego pokryte są zbiorowiskami leśnymi różnych odmian borów sosnowych i mieszanych.

Obszary wodne zajmują łącznie 3,5% powierzchni Parku. Najciekawszym elementem sieci hydrologicznej Gostynińsko-Włocławskiego Parku Krajobrazowego są jeziora, których w tej części

Pojezierza Gostynińskiego jest ponad 40. Geneza tych zbiorników jest różna poczynając od jezior rynnowych poprzez misy wytopiskowe, zagłębienia czołowo-morenowe, a kończąc na kotłach eworsyjnych. Na szczególną uwagę zasługują jeziora: **Białe** o głębokości 31 m, **Rakutowskie** – największe

Mapa GWPK

J. Gościąg, fot. L. Urbankiewicz

jezioro pojezierza 180 ha powierzchni lustra wody i 234ha trzcinowisk i łąk, rezerwat wodno-faunistyczny, **Goreńskie** otoczone pięknymi okazałymi wydymami, **Lucieńskie**, **Łąckie Duże** i **Małe**, **Przytomne** ze stromymi stokami podwodnymi oraz zespół jezior **Wójtowskich**.

Uzupełnieniem sieci hydrograficznej Parku są liczne ciek i rzeki. Wschodnia część Parku odwadniana jest przez rzekę **Skrwę Lewą**, zaś zachodnia leży w dorzeczu rzeki **Rakutówki**.

Gostynińsko-Włocławski Park Krajobrazowy jest Parkiem typu leśnego, gdzie lasy zajmują ponad 62%. Powierzchniowo przeważają bory sosnowe i mieszane. Można tu również spotkać olsy, łęgi, dąbrowy oraz brzezinki. Na terenie GWPK ważną pozycję zajmuje 70 jednostek roślinności nieleśnej w randze zespołu. Są to zbiorowiska wodne, szwarowe i naturalne torfowiska jak i półnaturalne lub antropogeniczne fitocenozy łąkowe, pastwiskowe, murawowe, okrajkowe i synantropijne.

Flora Parku charakteryzuje się różnorodnością i bogactwem gatunków (około 1000 gatunków roślin naczyniowych). Liczni są także przedstawiciele

Ciąg jezior rynnowych – Lubiechowskie, Krzewenckie i Goreńskie, fot. P. Twardowski

Lesna droga na terenie GWPK, fot. L. Urbankiewicz

gatunków rzadkich w skali regionu, a nawet kraju (180). Rośliny niższe, tj. glony, grzyby, mszaki i porosty rozpoznano jedynie częściowo.

Świat fauny uzupełnia 47 gatunków ssaków. Na szczególną uwagę zasługuje rząd owadożernych reprezentowanych m.in. przez jeża wschodniego, ryjówkę aksamitną i malutką oraz rzesorka rzeczka i rząd nietoperzy w liczbie 11 gatunków. Liczny i zróżnicowany świat fauny uzupełnia reintrodukowany w 1981 roku bóbr europejski, daniel, sokół wędrowny (w 1991 roku) oraz ryś, który przywędrował z Puszczy Kampinoskiej.

Gostynińsko-Włocławski Park Krajobrazowy spełnia wiele zadań związanych z ochroną zasobów przyrodniczych i kulturowych, inicjowaniem i prowadzeniem badań naukowych oraz szeroko rozumianą edukacją środowiskową. O działaniach ochronnych najcenniejszych zasobów przyrodniczych świadczy utworzenie w Gostynińsko-Włocławskim Parku Krajobrazowym:

- 14 rezerwatów: Jezioro Rakutowskie, Gościąg, Wójtowski Grąd, Korzeń, Jastrząbek, Dąbrowa

Rez. Jezioro Rakutowskie, fot. P. Twardowski

Siedziba GWPK w Kowalu, fot. L. Urbankiewicz

Wieża obserwacyjna nad j. Rakutowskim, fot. L. Urbankiewicz

Łącka, Kresy, Komory, Lucień, Lubaty, Jazy, Olszyna Rakutowskie, Łąck, Jezioro Drzezno;

- 9 ścieżek przyrodniczo-dydaktycznych;
- 5 obszarów Natura 2000 (Błota Rakutowskie PLB 040001, Żwirownia Skoki PLB 040005, Uroczyska Łąckie PLH 220053, Błota Kłócieńskie PLH040031, Dolina Skrwy Lewej PLH140051

Przy GWPK działa w miejscowości Dębniaki Ośrodek Rehabilitacji Ptaków Chronionych.

Na terenie Gostynińsko-Włocławskiego Parku Krajobrazowego odkryto ewenement na skalę światową. Jest nim jezioro **Gościąż** będące rezerwatem geomorfologicznym, wchodzący w skład kompleksu zbiorników wodnych „Na Jazach”. Jezioro to zostało wpisane na listę przyrodniczych fenomenów w skali światowej dzięki odłożonym na jego dnie osadom, które tworzy gytia węglanowo-siarczkowa. Jest to jak dotychczas jedyny stwierdzony w Europie przypadek mikrowarstwowania w ciągu całej historii zbiornika. Osady te stanowią swoisty kalendarz zawierający informacje o zmianach klimatycznych, hydrograficznych, glebowych, roślinnych, a także antropogenicznych w ciągu ok. 12 600 lat.

Najważniejszym biotopem z punktu widzenia różnorodności i zasobów fauny jest rezerwat przyrody – **Jezioro Rakutowskie** wraz z przyległym kompleksem leśnym i rozległymi łąkami. Ta część GWPK została wpisana do rejestru obszarów cennych dla ptaków w skali Polski i Europy, uzyskując w ten sposób rangę międzynarodową. Najliczniejszą grupę stanowią ptaki. Ogólnie stwierdzono występowanie około 180 gatunków ptaków, w tym około 135 osiąga tutaj sukces rozrodczy. Do najcenniejszych osobliwości ornitologicznych należy zaliczyć: bociana czarnego, kulika wielkiego, żurawia, bataliona, siewczkę obrożną, wąsatkę, wodniczkę, bąka (wszystkie umieszczone w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt), rycyka, biegusy i bielika.

Obszar GWPK to także bogate dziedzictwo kulturowe i historyczne. Park obejmuje swym zasięgiem tereny należące do dwóch grup etnograficznych. Północna część to Kujawy, południowa zaś należy do Mazowsza Polnego. Najtrwalszymi elementami dawnej kultury są: budownictwo – zarówno ludowe w postaci chat drewnianych konstrukcji

Wydma w okolicach Gorenia Nowego, fot. L. Urbankiewicz

Żuraw zwyczajny (*Grus grus*), fot. L. Urbankiewicz

Bór sosnowy świeży, fot. L. Urbankiewicz

zrębowej lub sunnikowo-łątkowej) jak i siedziby rezydencjonalne w postaci dworów (Czarne, Baruchowo) i pałaców (Lucień, Nowy Duninów), ele-

menty tzw. małej architektury (np. kapliczki) oraz lokalnie zachowany, niezmienny układ ruralistyczny wielu miejscowości.

Uwarunkowanie przyrodniczo-geograficzne kwalifikują teren GWPK jako miejsce edukacji przyrodniczej, rekreacji i wypoczynku codziennego, świątecznego, pobytowego. W celu realizacji tych zadań utworzono: 9 pieszych szlaków turystycznych, liczne trasy konne, rowerowe w tym również o charakterze ponadregionalnym np. Wiślana Trasa Rowerowa, Eurovelo, VeloMazowia, punkty widokowe, pola namiotowe, kempingi oraz gospodarstwa agroturystyczne.

Istniejące ścieżki przyrodnicze umożliwiają poznanie charakterystycznych dla Parku obiektów i procesów przyrodniczych. Ścieżki oprócz funkcji dydaktycznej stanowią również bardzo ciekawą ofertę turystyczno-krajoznawczą łącząc przekaz edukacyjny z poznaniem i promocją walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych.

Lesław Urbankiewicz
Gostynińsko-Włocławski Park Krajobrazowy

Górznieńsko-Lidzbarski Park Krajobrazowy (GLPK)

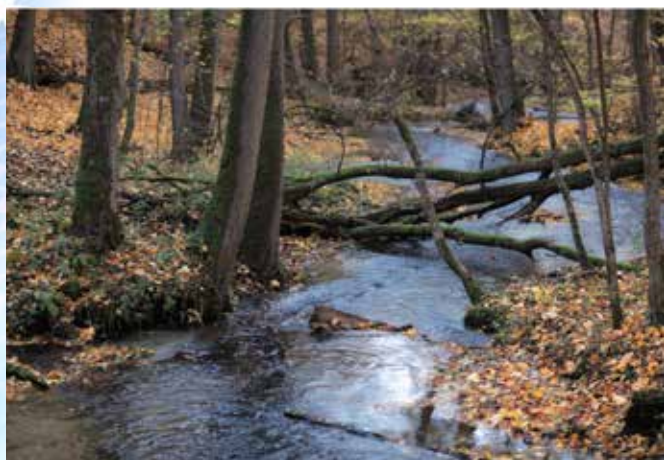
Górznieńsko-Lidzbarski Park Krajobrazowy (GLPK) został utworzony w 1990 roku na mocy porozumienia pomiędzy Wojewodami Toruńskim i Ciechanowskim. Celem utworzenia Parku jest zachowanie bioróżnorodności na terenach o nieznacznych zmianach antropogenicznych pogranicza mezoregionów Garbu Lubawskiego, Pojezierza Dobrzyńskiego i Równiny Urszulewskiej, ochrona geomorfologicznych form krajobrazu oraz popularyzacja i upowszechnianie tych walorów. Park stał się naturalną osłoną dla istniejących już od ćwierćwiecza rezerwatów przyrody oraz terenów badań naukowych umożliwiających identyfikację kolejnych cennych przyrodniczo gatunków i siedlisk. Powierzchnia całkowita GLPK wynosi 27 764,3 ha i rozciąga się na obszarze trzech województw: kujawsko-pomorskiego (13 901,5 ha), warmińsko-mazurskiego (8 632,7 ha) i mazowieckiego (5 230,1 ha). Od 1993 roku Parku znajduje się w granicach „Zielonych Płuc Polski” – najczystszej i najbogatszej przyrodniczo części kraju.

Zbocze rynny jeziornej w Górznie, fot. Archiwum GLPK

Obszar GLPK został ukształtowany ok. 18 tys. lat temu przez wycofujący się lądolód subfazy kujawskiej. Pozostawił on niezwykle zróżnicowanie genetyczne i morfologiczne oraz bogactwo form geologicznych. Teren Parku odznacza się znacznymi deniwelacjami. Różnica wysokości między najniższym (dno doliny Brynicy w Bartnicznie – ok. 80 m n.p.m.) a najwyższym punktem w terenie („Sarnia Góra” – 189,8 m n.p.m.) wynosi prawie 110 m.

W północnej części Parku i okolicach Górzna deniwelacje sięgają 30-40 m, a krajobraz przypomina tereny podgórskie. Szczególnie atrakcyjnie prezentuje się dolina rzeki Brynicy.

Rzeka Brynica, fot. D. Pach

Głównymi elementami rzeźby GLPK są wysoczyzny i wzgórza morenowe, pagórki kemowe, zespoły drumlinowe, równiny sandrowe, obniżenia i zagłębienia wytopiskowe oraz rynny subglacjalne. Uroki krajobrazowe Parku podkreślają malowniczo usytuowane jeziora, rzeki i strumienie. Zasadnicza część obszaru GLPK (ok. 90%) położona jest w dorzeczu Drwęcy, a dokładniej w zlewni jej lewobrzeżnego dopływu – Brynicy. Brynica stanowi oś hydrograficzną tego terenu. Granice Parku obejmują jej 18-km odcinek. W środkowym biegu rzeka nabiera charakteru potoku górskiego i wciną się w otaczający teren, żłobiąc stromy jar, którego zbocza sięgają 40-50 m wysokości. Ten niezwykle malowniczy i wartościowy przyrodniczo fragment został objęty ochroną rezerwatową w postaci dwóch rezerwatów: „Jar Brynicy” i „Jar Brynicy II”.

Lasy Górznięsko-Lidzbarskiego Parku Krajobrazowego, fot. Archiwum GLPK

Szczególnym walorem GLPK są lasy, które pokrywają ok. 70% jego powierzchni. Wśród nich, pomiędzy przeważającymi borami, znajdują się fragmenty rzadkich w tej części niżu grądów zboczowych rosnących na ścianach jarów oraz zbozczach nisz źródliskowych, jak i grądów niskich czy ciepłolubnych z udziałem rzadkich gatunków flory. Zwarte kompleksy leśne poprzecinane niewielkimi enklawami łąk, pól oraz jeziorami i dolinami rzecznyymi stanowią siedlisko dla wielu rzadkich i chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów.

Flora Górznięsko-Lidzbarskiego Parku Krajobrazowego cechuje się dużym bogactwem, różnorodnością i naturalnością. Stwierdzono ponad 900 gatunków roślin naczyniowych. Wiele z nich to rośliny chronione, rzadkie i zagrożone w skali Polski. Na uwagę zasługuje występowanie gatunków reliktowych, w tym reliktywów glacialnych rozprzestrzenionych po okresie zlodowacenia, a obecnie rosnących na nielicznych stanowiskach w kraju stanowiąc osobliwości florystyczne. Specyficzną cechą jest także znaczny udział gatunków górskich. Na charakter flory wpływa duża różnorodność siedlisk, uwarunkowana silnie urozmaiconą rzeźbą terenu, stosunkami hydrologicznymi, glebowymi i mikroklimatycznymi.

Sasanka otwarta, fot. Archiwum GLPK

Znaczna część gatunków chronionych na terenie Parku ma wiele stanowisk, a na niektórych występuje obficie. Do takich należą m.in. widłak jałowcowaty *Lycopodium annotinum* i widłak goździsty *L. clavatum*, rosiczka okrągłolistna *Drosera rotundifolia*, wawrzynek wilczczyko *Daphne mezereum*, lilia złotogłów *Lilium martagon*, czosnek niedźwiedzi *Allium ursinum*, kukułka krwista *Dactylorhiza incarnata* i kukułka plamista *D. majalis*. Na terenie Parku występują 4 gatunki wymienione w załączniku Dyrektywy Siedliskowej Natury 2000 tj.: sasanka otwarta *Pulsatilla patens*, leniec bezpodkwiatkowy *Thesium ebracteatum*, lipiennik Loesela *Liparis loeselii* i starodub łąkowy *Ostercicum palustre*. Dwa pierwsze gatunki znane są nie tylko z pojedynczych stanowisk.

Czosnek niedźwiedzi,
fot. Archiwum GLPK

Specyfiką flory jest występowanie gatunków reliktowych, w tym reliktywów glacialnych. Do aktualnie występujących należą: bażyna czarna *Empetrum nigrum*, gwiazdnica grubolistna *Stellaria crassifolia*, zimziół północny *Linnaea borealis*, turzyca strunowa *Carex chordorrhiza*, konietlica syberyjska *Trisetum sibiricum*, bagno zwyczajne *Ledum palustre* i trzcinnik prosty *Calamagrostis stricta*. Są to gatunki niezmiernie rzadkie i silnie zagrożone.

Na szczególną uwagę zasługuje ponadto grupa gatunków górskich. Do najbardziej interesujących należy czosnek niedźwiedzi *Allium ursinum*, masowo rosnący w runie łąk niskich i łąk w okolicy Górzna. Do tej grupy należy również arnika górską *Arnica montana*, spotykana na skrajach świetlistych dąbrów i borów mieszanych. Pozostałe gatunki górskie to kokoryczka okółkowa *Polygonatum verticillatum*, przytulia hercyńska *Galium saxatile*, skrzyp olbrzymi *Equisetum telmateia*, wroniec widlasty *Huperzia selago*, tajeża jednostronna *Godyera repens*, olsza szara *Alnus incana*, bez koronowy *Sambucus racemosa*, jodła pospolita *Abies alba* i porzeczka alpejska *Ribes alpinum*.

Prowadzone na terenie parku badania stwierdziły dużą różnorodność mchów oraz porostów, wśród których stwierdzono brodaczkę pospolitą *Usnea filipendula*, będącą „certyfikatem czystości powietrza”.

Rodzina łosi, fot. Archiwum GLPK

Różnorodność siedlisk występujących na terenie Górznieńsko-Lidzbarskiego Parku Krajobrazowego

ma swoje odbicie w różnorodności świata zwierząt. Fauna kręgowców Parku szacowana jest na ponad 250 gatunków. Obok pospolicie występujących dzików, zajęcy, saren i jeleni coraz częściej zobaczyć można np. łosie. W lasach żyje również niewielka populacja wilków. Spośród ssaków około 25% stanowią nietoperze. Stwierdzono występowanie 10 gatunków, co stanowi 90% chiropterofauny tej części Niżu Polski. Inwentaryzacje wykazały obecność mopka *Barbastella barbastellus*, borowiaczka *Nyctalus leisleri*, borowca wielkiego *Nyctalus noctula*, gacka brunatnego *Plecotus auritus*, mroczka późnego *Eptesicus serotinus* oraznocków i karlików.

Żurawie, fot. Archiwum GLPK

Szczególnie bogaty jest świat ptaków. Niektóre z nich figurują w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt m.in. bielik *Haliaeetus albicilla*, kania ruda *Milvus milvus*, kania czarna *Milvus migrans*, rybołów *Pandion haliaetus*, sokół wędrowny *Falco peregrinus*, bąk zwyczajny *Botaurus stellaris*, włośchatka zwyczajna *Aegolius funereus*. Nad jeziorami i zabagnionymi fragmentami dolin rzecznych gniazdują takie gatunki chronione jak: gęś gęgawa *Anser anser*, gągoł *Bucephala clangula*, czernica *Aythya fuligula*, kokoszka *Gallinula chloropus*, kszyc *Gallinago gallinago*, krwawodziób *Tringa tetanus*, rybitwa czarna *Chlidonias niger*, błotniak stawowy *Circus aeruginosus*, bąk zwyczajny *Botaurus stellaris*, derkacz *Crex crex* oraz żyjący na toni wodnej perkoz dwuczuby *Podiceps cristatus*. W strefie szuwarów występuje m.in. łyska *Fulica atra* i wąsatka *Panurus biarmicus*. Na stromych skarpach w pobliżu wód gnieździ się zimorodek *Alcedo atthis*. Stwierdzono ponadto takie rzadkie gatunki jak np. bocian czarny *Ciconia nigra*, krzyżodziób świerkowy *Loxia curvirostra*, gil *Pyrhula pyrhhula* oraz siniak *Columba oenas* – jedyny gatunek gołębia gniazdujący w dziu-

plach. Sztandarowym gatunkiem występującym na terenie Parku jest żuraw *Grus grus*, którego sylwetka widnieje w godle Górznieńsko-Lidzbarskiego Parku Krajobrazowego.

Rezerwat Czarny Bryńsk, fot. D. Pach

O wysokiej randze przyrodniczej GLPK świadczy utworzenie w jego granicach 7 rezerwatów przyrody: cztery rez. leśne – „Szumny Zdrój”, „Jar Brynicy II”, „Ostrowy nad Brynicą” i „Klonowo”, jeden rez. geomorfologiczno-leśny „Jar Brynicy”, florystyczny „Czarny Bryńsk” i torfowiskowy „Mszar Płociczno”. Wyznaczono ponadto dwa obszary ochrony siedlisk Natura 2000: Ostoja Lidzbarska oraz Mszar Płociczno. Zidentyfikowano 20 typów siedlisk przyrodniczych wymienionych w załączniku Dyrektywy Siedliskowej.

Spośród innych form ochrony na terenie Parku należy wymienić również pomniki przyrody i użytki ekologiczne. Za pomniki przyrody uznano 36 obiektów, wśród których największy udział mają okazałe wiekowe drzewa, ich skupienia i aleje, a także elementy przyrody nieożywionej np. głazy narzutowe. Najciekawszym i najcenniejszym pomnikiem jest

Dąb Rzeczypospolitej, fot. Archiwum GLPK

ponad 500-letni „Dąb Rzeczypospolitej” (wysokość ok. 35 m, obwód w pierśnicy ok. 641 cm), rosnący na terenie rezerwatu Jar Brynicy II.

Na obszarze GLPK utworzono 33 użytki ekologiczne. Użytki ekologiczne to zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej. W Parku reprezentują je przede wszystkim śródleśne bagna i mokradła, znajdujące się w obniżeniach terenowych oraz stanowiące obrzeża cieków i jezior.

Bogactwo przyrodnicze GLPK uzupełniają walory kulturowe, a wśród nich zabytki budownictwa, zabytki techniki budownictwa wodnego i grodziska. Niektóre obiekty wpisane zostały do rejestru zabytków.

Środowisko przyrodnicze Nadgoplańskiego Parku Tysiąclecia

Środowisko przyrodnicze jest miejscem zachodzenia wszystkich procesów geograficznych. Składa się z różnych komponentów: budowy geologicznej, rzeźby, klimatu, stosunków wodnych gleby, szaty roślinnej i świata zwierzęcego. Cechuje się silnym zróżnicowaniem, będącym efektem występowania odmiennych cech komponentów w różnych miej-

scach kuli ziemskiej. Środowisko przyrodnicze jest miejscem życia i gospodarowania człowieka. Stanowi złożony efekt oddziaływania różnorodnych sił przyrody, podlega ciągłym ewolucyjnym zmianom.

Motywy przyświecającym utworzeniu Nadgoplańskiego Parku Tysiąclecia jest zachowanie, w celach naukowych i dydaktycznych, licznych miejsc łą-

Mysia Wieża

gowych ptactwa wodnego, błotnego i lądowego oraz ochrona ptaków przelotnych, zabezpieczenie wartości historycznych jeziora Gopło i jego najbliższych okolic związanych z początkami państwa polskiego. Ideą funkcjonowania parku krajobrazowego jest zasada trój-ochrony, która nakazuje integralne traktowanie ochrony walorów przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych przy umożliwieniu istnienia różnych funkcji społeczno-gospodarczych danego obszaru.

Nadgoplański Park Tysiąclecia powstał w 1992 roku na bazie rezerwatu przyrody o takiej samej nazwie utworzonego Zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 15 września 1967 roku.

Sercem Nadgoplańskiego Parku Tysiąclecia jest jezioro Gopło, największe w województwie kujawsko-pomorskim i dziewiąte co do wielkości w Polsce. Gopło jest jeziorem rynnowym powstałym podczas zlodowacenia północnopolskiego (około 22 tys. lat temu), kiedy to lądolód skandynawski zajął tereny północnej Polski. Jego powierzchnia wynosi obecnie 2154,5 ha. W powierzchni tej uwzględniono obszar wysp, których na jeziorze jest 11, a ich obszar wynosi 25,5 ha. Łączna długość linii brzegowej wysp równa jest około 4 km. Średnia głębokość wód jeziora wynosi 3,6 m, zaś w najgłębszym miejscu w pobliżu miejscowości Przewóz głębokość dochodzi do 16,6 m. Długość linii brzegowej wynosi około 91 km, ulegając okresowym zmianom w zależności od wahań poziomu lustra wody. W najszerszym miejscu (tzw. Szerzawy)

szerokość jeziora wynosi 2,5 km, a w najwęższym (most kolejki wąskotorowej) około 50m. Jezioro jest podzielone na dwie odnogi, część wschodnią przez którą przepływa rzeka Noteć i tam prowadzi szlak żeglugi oraz na Zatokę Zachodnią, która stanowi rezerwat przyrody, do której nie wolno wpływać żadnym jednostkom pływającym. Niewątpliwie najcenniejszym skarbem tego terenu jest przyroda. Nadgoplański Park Tysiąclecia to obszar trzciny, oczeretów, bagien, nieużytków, łąk i pól uprawnych. Duża powierzchnia wody, liczne płycizny, zatoki i torfianki, to doskonałe warunki siedliskowe dla gatunków ptaków wodno-błotnych, szuwarowych i torfowiskowych, objętych ochroną nie tylko w Polsce, ale i w Europie. Teren ten to atrakcyjne miejsce dla ptaków przelotnych w czasie wędrówek wiosennych i jesiennych. O tych właśnie porach roku obserwuje się stada gęsi i żurawi, liczące nawet kilkanaście tysięcy osobników. Nadgoplański Park Tysiąclecia jest prawdziwym rajem dla przyrodników i ekologów. Każdy specjalista w szerokiej gamie nauk przyrodniczych znajdzie coś dla siebie, albowiem różnorodność biologiczna Nadgopla mierzona na poziomie różnorodności gatunkowej należy do wysokich w odniesieniu do skali kraju. Charakteryzuje się przede wszystkim dobrze zachowanymi biocenozami wodnymi, bagiennymi, łąkowymi, pól uprawnych i leśnych właściwych dla niżu środkowoeuropejskiego. Siedliska antropogeniczne tworzą na większości obszaru mozaikę

upraw rolnych, łąk z dużym udziałem trzcinowisk, oczeretów, łozowisk i nieużytków. Ta mozaikowość ekosystemów powoduje występowanie znacznej liczby środowisk przejściowych o charakterze ekotonów. Są to układy generujące wysoką różnorodność i duże bogactwo biologiczne.

Rejon Nadgopla to dobre ziemie sprzyjające osadnictwu i rolnictwu. Wskutek intensywnej działalności człowieka teren ten na przestrzeni tysięcy lat został poddany wielkim przeobrażeniom. Niezależnie od działalności człowieka, Gopło i jego otulina stało się atrakcyjnym terenem przyrodniczym. Duża powierzchnia wody, urozmaicona linia brzegowa z licznymi zatokami, wyspami i płycznami stworzyła dogodne siedlisko dla awifauny lęgowej, przelotnej i zimującej. Zderzenie środowiska wodnego, dużych obszarów nieużytków i trzcinowisk z gruntami użytkowymi rolniczo, to także dobre siedlisko dla wielu gatunków zwierząt. Z uwagi na położenie Gopło stanowi korytarz ekologiczny dla ptaków w czasie ich wiosennych i jesiennych wędrówek.

Współczesny świat zwierzęcy Nadgoplańskiego Parku Tysiąclecia w podstawowej swojej części składa się głównie z gatunków dobrze rozpoznanych, występujących na całym niżu europejskim. Niemniej jednak teren ten wykazuje pewne cechy odrębności związane z czynnikami klimatycznymi, gospodarczej działalności człowieka i lekkim, fragmentarycznie występującym zasoleniem podłoża.

Fauna Nadgopla reprezentowana jest przez około 30 gatunków ssaków. Wśród tych bardziej okazałych wyróżnić można jelenie, łosie, sarny, dziki, kuny, zające, bobry, lisy, borsuki, jeże, tchórze i gronostaje. Obcym w naszej faunie jest jenot, który uciekając z hodowli ukraińskich w latach 20-tych XX wieku na stałe zamieszkał nad Gopłem. Podobnie rzecz się ma z norką amerykańską, która niestety skutecznie wypiera z ekosystemu rodzimą norkę europejską.

Płazy reprezentowane są przez 11 gatunków, do których należą między innymi traszka zwyczajna, ropucha szara i zielona, rzekotka drzewna i żaba trawna. Z gadów żyje tu jedynie zaskroniec.

Jeziro Gopło należy do jezior sandaczowo-leszczowych. Występuje w nim 25 gatunków ryb. Są to m. in. sandacz, sum, leszcz, węgorz, szczupak, karp, karaś, jazgarz, wzdregę, różanka, ciernik, płoć, amur biały, tołpyga, lin, miętus.

Najgłośniejszą, pięknie ubarwioną i jednocześnie najliczniejszą grupą zwierząt są ptaki. Są one repre-

zentowane są przez około 200 gatunków, z czego lęgowych jest około 150. Do najbardziej charakterystycznych ptaków Nadgopla należą: gęś gęgawa, żuraw, kormoran i orzeł bielik. Do 1995 roku stwierdzono występowanie ogółem 194 gatunków ptaków. O wartości Nadgopla dla ptaków, szczególnie lęgowych decydują

Zaskroniec

skład gatunkowy oraz zasoby populacji. Obecne tu gatunki stanowią 45% ptaków występujących w Polsce, z czego 149 gatunków lęgowych stanowi 62,3% wszystkich gatunków gnieźdzących się w kraju. Z kategorii zagrożonych wyginięciem wymienić należy przede wszystkim perkoza rdzawoszyjnego, bączka, krakwę, płaskonosą, jastrzębia, błotniaka stawowego, wodnika, siewczkę rzeczną, rybitwę czarną, strumieniówkę i dziwonię. Z listy gatunków globalnie zagrożonych, w Nadgoplu odnotowano dwa gatunki wymienione w światowej Czerwonej Księdze: bocian biały i bielik oraz 21 gatunków zagrożonych w skali europejskiej. Około 160 gatunków występujących w omawianym rejonie objętych jest w Polsce ochroną ścisłą. Gopło ze względu na położenie w głębi kraju jest ważnym korytarzem ekologicznym łączącym równoleżnikowo położone doliny Noteci. Można tu spotkać bąki, które wiosną zaznaczając swoją obecność wydają buczące dźwięki. Stałymi mieszkańcami są kaczkki krzyżówki, łabędzie, czaple, perkozy, łyski, mewy i rybitwy. Pośród trzcin uwijają się trzcinniki, trzcinniczki, rokitniczki, potrzosy. Wcześniej wspomniana gęś gęgawa jest herbowym ptakiem występującym w logo NPT. Szacuje się, że corocznie do lęgów przystępuje około 150 par, co przy średnim lęgu siedmiu piskląt daje pokaźne stadko. Nadgopole to tereny rolnicze, stąd też obecność licznie występujących skowronków, bażantów, a rzadziej kuropatw.

Pośród owadów najbardziej rzucające się w oczy to motyle. Na łąkach, w okresie kwitnienia traw i ziół spotkać można pawiki, rusałki, pazia królowej, sześcioplamka, szczępotka ruczajka i wiele innych, słabiej rozpoznanych w tym terenie.

Wśród wierzb spotkać można zieloną, barwną wonnicę piźmówkę, pływaka żółtobrzuska, czy ka-

Gęś gegawa

łużnice. Urokowi terenu, szczególnie w mgliste letnie poranki dodają pająki, których nad Gopłem jest cała krajowa reprezentacja. Roślinność występująca w terenie należy do ciekawych. Flora Nadgoplańskiego Parku Tysiąclecia liczy 865 gatunków roślin naczyniowych, które stanowią około 50% całej flory naczyniowej Polski. Roślinność wodna reprezentowana jest przede wszystkim przez wywłócznika, grążela białego oraz grzybienia białego, które spotykamy w zatokach i wokół wysp. Roślinność nadbrzeżna jest na terenie parku bardzo pospolita, reprezentowana przez pas trzciny i oczeretów, w których dominuje trzcina pospolita i pałka wąskolistna. Obok tych dominujących roślin występuje skrzyp bagienny i jeżogłówka gałęzista. Roślinność łąk i pastwisk to przede wszystkim zespoły traw i turzyc. Zbiorowiska leśne ograniczone są do nielicznych płatów. Największy kompleks leśny występuje w okolicach Lubstówka. Nad brzegami jezior obserwujemy łągi jesionowo-olszowe, wierzbowo-topolowe, jesionowo-wiązowe. Teren Nadgopla jest dość ubogi w drzewostany. Intensywne osadnictwo w czasach zamierzchłych i średniowieczu aż do początków XX wieku spowodowało, że trudno jest dziś nad Gopłem znaleźć stare okazy drzew. Większość obecnie spotykanych drzew nie ma 100 lat. Najstarsze drzewa to samotniki rosnące najczęściej w licznych zespołach pałacowo-parkowych. Do drzew sędziwych niewątpliwie zaliczyć można samotnie rosnący w Ostrówku na półwyspie Potrzymiech wiąz polny o nazwie „Popiel”. Ten pomnik przyrody liczy grubo ponad 200 lat, jest stawiany w czołówce polskich wiązków o tak grubym pniu. Nie sposób nie wspomnieć o potężnych topolach rosnących w Parku przy pałacu w Rzeszynku, które imponują swoim obwodem i wysokością. Najczęściej spotykanymi drzewami w parkach są: robinia akacja, lipa drobnolistna, grab pospolity, wiąz szypułkowy, klon, jawor, kasztanowiec biały.

W okolicach Mietlicy występuje ślázówka turyngska. W okolicach Kruszewicy, Gocanowa i Mietlicy rośnie czyściec wyprostowany, jak również dziewanna fioletowa. Można także spotkać halofity czyli rośliny słonolubne np. mlecznika nadmorskiego, muchotrzewa solniskowego oraz świbkę morską. W okolicach Gocanowa i Grodzowa można spotkać mlecznika nadmorskiego. Występowanie roślin słonolubnych jest efektem istnienia słonych wsiaków. Gatunki o najwyższych walorach florystycznych stanowi grupa złożona z 158 gatunków. Należy tutaj wspomnieć o przetaczniku wczesnym, rosnącej w okolicy Rusinowa roślinie wpisanej do Polskiej Czerwonej Księgi Roślin Ginących. Na podmokłych łąkach rosną pięknie kwitnące storczyki i kilka gatunków kruszczyków błotnych.

Szereg gatunków występujących we florze Ostoi Nadgoplańskiej wyróżnia ją spośród flor obszarów sąsiednich i decyduje o jej swoistości. Są to m.in.: czosnek kątowy, jarzianka większa, dzwonek boloński, selernica żyłkowana, głodek żółty, wilczomlecz błyszczący, prosienicznik plamisty, oman wierzbolistny, skolochloa trzciniowata. Ciekawostką florystyczną są także gatunki muraw kserotermicznych rosnące na wałach grodziska w Mietlicy oraz innych nasłonecznionych zboczach nad Gopłem m.in.: tymotka boehmera, czyściec prosty, szalwia łąkowa, przetacznik kłosowy, dziewanna fioletowa oraz związane z siedliskami zasolonymi: mlecznik nadmorski, komonica wąskolistna, nostrzyk ząbkowany i świbka morska. Do najlepiej zachowanych zbiorowisk roślinnych regionu nadgoplańskiego, które miejscami zachowały naturalny charakter, należą zbiorowiska roślin wodnych, szuwarowych i bagiennych.

Opisane wyżej okazy flory i fauny można zobaczyć prowadząc obserwacje przyrodnicze w miejscach ciekawych przyrodniczo, o szczególnym znaczeniu.

Bioróżnorodność tego terenu, położenie i dziedzictwo kulturowe sprawiają, że Gopło i jego otulina stanowią jedyne w swoim rodzaju miejsce na mapie przyrodniczej Polski. Dlatego też warto uzbroić się w lornetkę, aparat fotograficzny i przyjechać tutaj, aby uprzytomnić sobie, że nasza ojczysta przyroda jest piękna, że tutaj na Kujawach można zobaczyć wiele ciekawych gatunków roślin i zwierząt. Można po raz kolejny się zadziwić cytując staropolskie powiedzenie „cudze chwalicie, swego nie znacie”.

Tucholski Park Krajobrazowy

Tucholski Park Krajobrazowy położony jest na terenie największego w Polsce leśnego kompleksu: Borów Tucholskich. Zajmuje obszar 36 983 ha wokół, którego rozpościera się otulina o powierzchni 15 946 ha. Wchodzi w skład 10. w Polsce rezerwatu biosfery „Bory Tucholskie”. 86% powierzchni parku porastają lasy, w których króluje sosna, pozostałe tereny użytkowane są przez rolników lub zajęte przez rzeki i jeziora. Rzeźba terenu ukształtowana została ponad 20 tys. lat temu przez lodowiec

Rzeka Brda, fot. B. Z. Chojęta (Archiwum TPK)

skandynawski. Dominującą formą na obszarze parku jest piaszczysta równina sandrowa, przedłużeniem, której w południowej części jest dolina rzeki Brdy. Urozmaiceniem płaskiej powierzchni równiny sandrowej są wyspy i półwyspy morenowe. Stanowią one resztki dawnej zwartej wysoczyzny morenowej usuniętej erozyjnie przez wody roztopowe. W krajobrazie obserwujemy także usypane przez wiatr wydmy. Główną osią hydrologiczną parku jest rzeka Brda. Na odcinku 29 km od Woziwody do Piły – Młyn przepływa przez teren objęty rezerwatem przyrody „Dolina Rzeki Brdy”. W związku ze znacznym nachyleniem sandru, Brda charakteryzuje się dużym spadkiem i miejscami przypomina rzekę górską. Na szczególną uwagę zasługuje jej odcinek w miejscowości Świt, nazwany Uroczyskiem „Piekło”. Na dnie i brzegu rzeki występuje szczególne nagromadzenie pomnikowych głazów

narzutowych, którym flisacy nadali różne imiona, np. Owczarz, Wartoka, Tłusty, Chudy. Osobliwe walory rzeki jeszcze bardziej potęgują okalające ściany wąwozu doliny Brdy, piękne starodrzewia lasów lipowo-grabowo-dębowych z licznymi pomnikami przyrody. Ze względu na swe niepowtarzalne walory w opinii znawców turystyki wodnej, Brda uchodzi na najpiękniejszy szlak kajakowy w Polsce i Europie. Płynąc kajakiem lub przechadzając się wzdłuż brzegów Brdy spotkać można jednego z najbarwniejszych ptaków Europy, goszczącego w logo parku: zimorodka. Malowniczym elementem krajobrazu są liczne jeziora rynnowe, wytopiskowe oraz niewielkie jeziorka śródleśne, tzw. „oczka” i „kociołki”, naturalnie zarastające roślinnością torfowiskową. Niepowtarzalną atrakcją związaną z wodami tego terenu jest system nawadniający Wielkiego Kanału Brdy z zachowanymi budowlami melioracyjnymi. Najciekawszą i unikatową konstrukcją melioracyjną jest wybudowany w 1848 r. akwedukt w Fojutowie. Umożliwia skrzyżowanie dwóch dróg wodnych – Czerskiej Strugi i Wielkiego Kanału Brdy. Najcenniejsze pod względem przyrodniczym tereny wyłączono z działalności gospodarczej i objęto rezerwatową ochroną przyrody. Na terenie TPK znajduje się 8 rezerwatów przyrody, w których można podziwiać unikatową roślinność torfowiskową, reliktywne i chronione gatunki roślin czy też podziwiać krajobrazy wyrzeźbione przez lodowiec. Rezerваты

Drewniana zabudowa w m. Krąg fot. R. Borzyszkowski

Zimorodek zwyczajny,
fot. Z. Krzyszczyk

Chamedafne północna,
fot. R. Borzy

udostępnione są do zwiedzania przez turystów po oznakowanych ścieżkach. Zasoby grzybowe TPK przyciągają od lat amatorów nawet z odległych zakątków kraju. Lista grzybów nie kończy się tylko na borowikach i podgrzybkach, a znawcy grzybów znajdują tu prawie 100 gatunków grzybów jadalnych. Przemierzając leśne knieje nie trudno spotkać mieszkańców lasu takich jak: lisy, sarny, jelenie, dziki, bobry czy też wydry, a nad naszymi głowami mogą szybować bieliki. Charakter leśno-rolno-wodny parku przejawia się także w kulturze tego regionu. Dawniej teren ten zamieszkiwała ludność pod względem gwarowym zwana Borowiakami. Żyli oni z lasu (zbieractwo runa leśnego, pszczelarstwo, łowiectwo, przetwórstwo drewna), trudnili się rybołówstwem oraz uprawą lnu i hodowlą owiec. Świadectwem tożsamości tego regionu są pozostałości w krajobrazie parku dawnej kultury materialnej. Tu i ówdzie spotyka się drewniane chaty i stodoły kryte strzechą, przydrożne ka-

Uroczysko Piekło fot. R. Borzyszkowski

Krajobraz kulturowy, fot. B. Z. Chojęta (Archiwum TPK)

pliczki i krzyże. Infrastruktura turystyczna Tucholskiego Parku Krajobrazowego przygotowana jest na przybycie turystów. W ofercie noclegowej znajdują się ośrodki wypoczynkowe, zajazdy, pensjonaty, pokoje gościnne, schroniska i bardzo dobrze rozwinięta sieć gospodarstw agroturystycznych. Nad jeziorami i rzekami parku zagospodarowane są dla turystów pola namiotowe znajdujące się w miejscowościach: Rytel, Ostrowite, Okoniny Nadjeziorne, Brda, Woziwoda, Raciąż, Barłogi, Gołąbek, Rudzki Most, Świt, Piła – Młyn, Cekcyn. W restauracjach i barach polecane są potrawy z grzybami oraz regionalne potrawy borowiackie. Najpopularniejszym sposobem zwiedzania parku jest turystyka piesza, która ostatnio przerodziła się w wędrowanie z kijami – nordic walking. Nie brakuje też tras dla rowerzystów oraz amatorów kajakarstwa. Na terenie parku znajdują się wypożyczalnie rowerów i kajaków. Na stronie internetowej TPK www.tuchpark.pl dostępna jest do pobrania aplikacja na smartfony z mapą parku i atrakcjami turystycznymi. W ofercie edukacyjnej parku znajdują się propozycje z wykorzystaniem zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych tej krainy oraz zajęcia kształtujące pozytywne relacje między człowiekiem a przyrodą wpływające korzystnie na zachowanie środowiska w dobrym stanie. Poniższe propozycje są dostosowane do różnych grup wiekowych. Przez cały rok oferujemy w siedzibie parku prelekcje edukacyjne z wykorzystaniem prezentacji multimedialnych. Proponowana tematyka prelekcji to: „Grzyby

Tucholskiego Parku Krajobrazowego”, „Skrzydlaty rybak – zimorodek osobliwość faunistyczna TPK”, „Jak dokarmiać ptaki zimą, aby im nie szkodzić?” oraz „Poznaj Tucholski Park Krajobrazowy”.

Dla uczniów szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych oferujemy zajęcia edukacyjne z zielonym zeszytem pt.: „Śmieci – temat rzeka, zacznijmy od źródła”, „Rośliny – osobliwości Tucholskiego Parku Krajobrazowego”, „Zwierzęta – osobliwości Tucholskiego Parku Krajobrazowego”, „Grzyby Tucholskiego Parku Krajobrazowego” oraz „Formy ochrony przyrody w Polsce na przykładzie Borów Tucholskich i Tucholskiego Parku Krajobrazowego”. Każdy uczeń podczas zajęć pracuje z indywidualnym zeszytem.

Akwedukt w Fojutowie, fot. B. Z. Chojęta (Archiwum TPK)

Dla zainteresowanych selektywną gospodarką odpadami proponujemy zajęcia dydaktyczne pn. „Pranie śmieci” z produkcją papieru ze starych gazet i wycieczką na składowisko odpadów w Bładowie. Najmłodszych i uczniów szkół podstawowych oraz gimnazjalnych zachęcamy do aktywnej zbiórki puszek aluminiowych po napojach w konkursie „Zamień puszki na pieniądze” oraz zbiórki nakrętek od butelek plastikowych w konkursie pt. „Odkręcona”. W maju zapraszamy do Tucholi na Festiwal Przyrody organizowany z okazji uroczystych obchodów „Dnia Ziemi” i przyłączenie się do akcji budowania arki dla Ziemi, wystarczy przynieść ze sobą plastikowe butelki „pet” i zużyte baterie w zamian, za które można otrzymać drzewko. Jesienią Tucholski Park

Przydrożna kapliczka w m. Biała, fot. R. Borzyszkowski

Krajobrazowy organizuje warsztaty i wystawę grzybów. Na warsztaty mykologiczne zapraszamy nauczycieli. Zajęcia prowadzone są przez specjalistów z Polskiego Towarzystwa Mykologicznego. Z zebranych gatunków grzybów organizowana jest wystawa, na której eksponujemy ponad 100 naturalnych okazów grzybów wśród, których są: jadalne, trujące, saprotrofy i mykoryzowe. Dwudniowa wystawa prezentowana jest przed siedzibą parku, na którą każdy ma wstęp bezpłatny, a zorganizowane grupy oprowadza mykolog. W celu budowania pozytywnych relacji człowieka do przyrody proponujemy zajęcia dydaktyczne w terenie pn. „Drzewo moim

Siedziba TPK, fot. R. Borzyszkowski

Terenowy ośrodek edukacji przyrodniczej i promocji Rezer

przyjacielem”, podczas których zapraszamy do zabawy i obserwacji najmłodszych. Na terenie Leśnego Kompleksu Promocyjnego „Bory Tucholskie” znajdują się 2 ścieżki dydaktyczne. Jedna z nich położona jest w miejscowości Gołąbek w pobliżu siedziby Nadleśnictwa Tuchola i nosi nazwę „Jelenia Wyspa”. Trasa ścieżki przebiega w rezerwacie przyrody „Bagna nad Stążką” z unikatowymi torfowiskami oraz zbiorowiskami bagiennymi i wodnymi rzeki Stążki. Dodatkową atrakcją przyrodniczą w Gołąbku jest Park Dendrologiczny „Nad Stążką”, w którym prezentowanych jest około 150 gatunków drzew i krzewów. Druga ścieżka przyrodniczo-leśna znajduje się w Woziwodzie w pobliżu siedziby Nadleśnictwa Woziwoda. Na ścieżce możemy podziwiać uroki rezerwatu przyrody „Dolina Rzeki Brdy” oraz zapoznać się z pracą leśnika i zasadami gospodarki prowadzonej w lesie. W celu bliższego poznania ekosystemów wodnych w miejscowości Suszek wytyczono dwie ścieżki dydaktyczne: hydrobiologiczną i algologiczną. Ścieżki stworzone zostały w oparciu o Stację Przyrodniczą Uniwersytetu Łódzkiego. Służą poznaniu podstawowych zagadnień z zakresu hydrobiologii, zoologii bezkręgowców oraz świata glonów charakterystycznych dla siedlisk słodkowod-

nych takich jak: rzeka, jezioro, rowy melioracyjne i zbiorniki śródleśne. Na jednodniową wyprawę pieszą lub rowerową zapraszamy na szlak edukacyjny im. dr Kazimierza Karasiewicza z Tucholi do Woziwody, który przebiega przez miejsca martyrologii i pamięci narodowej związane z historią mieszkańców regionu, dolinę rzeki Brdy oraz XIX wieczny system nawadniający na „Łąkach Czerskich”. W celu popularyzacji wiedzy ogólnopryrodniczej, ekologicznej oraz regionalnej organizujemy dla uczniów i klubów ekologicznych ze szkół podstawowych i gimnazjów oraz szkół specjalnych z terenu parku konkurs pt. „Przyroda wokół nas”. W sezonie letnim zapraszamy na dwudniową wyprawę szlakiem kajakowym rzeki Brdy. Spływ odbywa się w ramach imprezy „Lato w Parkach” pod okiem instruktorów i przewodników. Jest okazją do poznania walorów przyrodniczych, krajobrazowych i turystycznych Brdy. Od 2015 roku w miejscowości Piła koło Gostycyna nad Jeziorem Szpitalnym, Tucholski Park Krajobrazowy dysponuje terenowym ośrodkiem edukacji przyrodniczej i promocji Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie, w którym odbywać się będą zajęcia edukacyjne. Ponadto przy siedzibie parku od dwóch lat funkcjonuje miejski ogród przyjazny naturze, promujący rodzime gatunki roślin. Dzięki bogactwu gatunkowemu, istnieje w nim wiele nisz ekologicznych, z których chętnie korzystają pożyteczne owady, płazy, gady, ptaki, jeże i nietoperze. Terminy prelekcji i uczestnictwa w zajęciach edukacyjnych należy uzgodnić w siedzibie Tucholskiego Parku Krajobrazowego w dziale: edukacja ekologiczna. Nauczycielom i wychowawcom oferujemy materiały wydawnicze: informatory, foldery, mapę przyrodniczo-turystyczną oraz pomoc w przygotowaniu zajęć w terenie. Aktualne informacje edukacyjne zamieszczamy na stronie parku: www.tuchpark.pl.

inż. arch. kraj. Rafał Borzyszkowski
starszy specjalista ds. ochrony zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych
Tucholski Park Krajobrazowy

Wdecki Park Krajobrazowy

„Musisz przyjechać
wejść do lasu cicho
krokiem tłumionym mchów poduchami
pnie sosen dotknąć swoją dłonią...”

Musisz przyjechać
przysiąc na starej kłodzie przy brzegu
między palcami przesiewać wodę i piasek...”

Ludwik Lipnicki

Wschodnia część Borów Tucholskich, a zwłaszcza tereny w środkowym biegu rzeki Wdy, od dawna urzekały pięknem lasów, czystymi wodami oraz dużą różnorodnością świata roślinnego i zwierzęcego. Monotonne z pozoru bory sosnowe, kryją wiele zaskakujących niespodzianek ze świata przyrody. Zachowane dobra regionalnej kultury oraz niepowtarzalny klimat i urok tutejszych krajobrazów legły u podstaw utworzenia 16 lutego 1993 roku Wdeckiego Parku Krajobrazowego.

Zalew Gródecki, fot. D. Siewert

Obszar parku zajmuje 23 789 ha z czego 4 609 ha to otuliny. Park leży na terenie siedmiu gmin – Osie, Lniano, Śliwice, Drzycim, Warlubie, Jeżewo i Cekcyn. Obecna rzeźba terenu, na którą składają się równiny sandrowe, płaskie i faliste, wysoczyzny morenowe, dna dolin rzecznych i obniżenia rynien glacialnych, zostały ukształtowane podczas zlodowacenia bałtyckiego. Najwyższe wzniesienia na garbach morenowych sięgają do 110 m n.p.m. Klimat Parku ma charakter umiarkowany ze stosunkowo małymi amplitudami temperatur. Spowodowane jest to, położeniem wewnątrz dużego kompleksu leśnego, który łagodzi zjawiska meteorologiczne.

Płynąca z północy na południe rzeka Wda (zwana także Czarną Wodą) w swym środkowym biegu silnie meandrując wciną się głęboko w powierzchnię sandru. Bystry nurt i często kamieniste podłoże nadają Wdzie charakter rzeki górskiej. Wybudowane w okresie międzywojennym dwie hydroelektrownie, spiętrzając Czarną Wodę utworzyły malownicze zbiorniki zaporowe: Zalew Żurski i Zalew Gródecki, podnosząc tym samym walory turystyczno-krajobrazowe terenu Ziemi Świeckiej. Wda w swym środkowym biegu przyjmuje trzy dopływy: Sobińską Strugę, Ryszkę i Prusinę. Ich wysokie i urwiste brzegi porastają bogate w gatunki lasy liściaste i mieszane. Atrakcyjność Parku podnoszą liczne jeziora objęte często ochroną rezerwatową. Oprócz wymienionych rzek, w dolinie Wdy występują również starorzecza, odcięte od macierzystego koryta zaparami hydroelektrowni.

Prawie 70% powierzchni Wdeckiego Parku Krajobrazowego zajmują lasy rosnące na ubogich piaskach sandrowych w większości jest to bór świeży. Dominującymi gatunkami w drzewostanie jest sosna pospolita (*Pinus sylvestris*) i brzoza brodawkowata (*Betula pendula*). Obecnie istniejący skład gatunkowy lasów, jest wynikiem działalności człowieka, co jest dowodem silnej presji na ten obszar. Zachowało się na tym terenie szereg miejsc, gdzie występują relikty polodowcowe, rzadkie, objęte ochroną całkowitą lub częściową gatunki roślin. Z pewnością jest to wynikiem dobrze rozwiniętej sieci rzek, będących dogodnymi szlakami wędrówek roślin, istnienia licznych obszarów bagiennych, torfowisk. Do reliktyw glacialnych należą: trzcinnik prosty (*Calamagrostis stricta*), żurawina drobnolistkowa (*Oxy-*

Zalew Żurski, fot. S. Rajnik

Dolina Ryszki, fot. D. Siewert

coccus microcarpus), fiołek torfowy (*Viola epipsila*), niektóre mszaki. Przedstawiciele flory lodowcowej to: borówka bagienna (*Vaccinium uliginosum*), bagno zwyczajne (*Ledum palustre*), mącznica lekarska (*Arctostaphylos uva-ursi*). Z chronionych gatunków spotkamy: cis (*Taxus baccata*) rosnące pojedynczo na terenie całego parku, jarząbki brekinie (*Sorbus torminalis*) zwane brzękami, których liście i owoce widnieją w logo Wdeckiego Parku Krajobrazowego, wszystkie gatunki rosiczek, liczne storczyki, widłaka goździstego (*Lycopodium clavatum*), widłaka spłaszczonego (*Lycopodium complanatum*). Natrafić można między innymi na kopytnika pospolitego (*Asarum europaeum*), kocanki piaskowe (*Helichrysum arena-rium*), porosty – brodaczki. Ze zbiorowisk roślinnych najlepszy stan naturalności zachowały zbiorowiska roślinności wodnej, torfowisk niskich, przejściowych i wysokich, następnie grądy, w skład których wchodzi drzewa liściaste, dąbrowy świetliste i kwaśne, łągi jesionowo-olsowe oraz bory bagienne.

Zmiany następowały powoli, ale systematycznie. Nadmierna eksploatacja drewna i uzupełnianie wyrębów łąką w nasadzeniu sosną doprowadziły do zmiany charakteru z puszczańskiego na bory. Rzadko występujący podszyt tworzy jałowiec pospolity (*Juniperus communis*), a w wilgotniejszych miejscach kruszyna pospolita (*Frangula alnus*) i jarzębina (*Sorbus aucuparia*). Na niezwykle bogato runo leśne składają się borówka czarna (*Vaccinium myrtillus*) i brusznica (*Vaccinium vitis-idaea*), mchy, wrzosa, konwalia majowa (*Convallaria majalis*), zawilce i inne. Kryje ono również wiele ciekawych, reliktowych gatunków roślin, gdzie indziej już dawno wymarłych, a tu znajdujących doskonałe warunki do życia.

Walory środowiska przyrodniczego podnoszą licznie występujące pomniki przyrody (23 pojedyncze drzewa, 22 zbiorowe, 7 alei pomnikowych i 4 głazy – pomniki przyrody nieożywionej). Rzadkie, ginące porosty, takie jak brodaczka zwyczajna (*Usnea filipendula*), granicznik płucnik (*Lobaria pulmonaria*), będące wskaźnikami czystości powietrza, świadczą o wysokiej jakości środowiska przyrodniczego.

Rzeźba terenu, specyficzny klimat, stosunki wodne i różnorodność świata roślinnego, stanowią schronienie, miejsce odpoczynku i lęgów dla dużej ilości gatunków ptaków ssaków i innych zwierząt. Dotychczasowe badania niektórych grup bezkręgowców, wykazały znaczne bogactwo gatunkowe, szczególnie w siedliskach o charakterze naturalnym. Jednak wiele grup systematycznych nie jest dostatecznie poznanych i opracowanych. Bagna, jeziora i rzeki zaskakują obfitością ichtiofauny. Miłośnicy wędkowania oprócz pospolitych gatunków znajdują tu: pstrągi potokowe (*Salmo trutta morpha fario*), lipienie (*Thymallus thymallus*), sumy (*Silurus glanis*), szczupaki (*Esox lucius*) i okazałe trocie jeziorowe (*Salmo trutta morpha lacustris*), z płazów – rzekotki drzewne (*Hyla arborea*), traszki zwyczajne (*Triturus vulgaris*) i grzebieniaste (*Triturus cristatus*), ropuchy (*Bufo sp.*), grzebiuszka ziemna (*Pelobates fuscus*), żaby zielone i brunatne (*Rana sp.*), stosunkowo częstym gościem jest kumak nizinny (*Bombina bombina*). Gady reprezentowane są przez padalca zwyczajnego (*Anguis fragilis*), jaszczurkę zwinę (*Lacerta agilis*) i żyworodną (*Lacerta vivipara*), zaskrońca, żmiję zygzakowatą. Bory sosnowe zasiedlane są stosunkowo niewielką ilością zwierząt, natomiast lasy liściaste i mieszane są schronieniem dla dzików (*Sus scrofa*), saren (*Capreolus capreolus*), jeleni (*Cervus elaphus*) i danieli (*Dama dama*). Przy odrobinie szczęścia na terenach pod-

Most w Grzybku niedaleko Osia, fot. D. Siewert

mokłych spotkać można łosia (*Alces alces*). Z 42 gatunków ssaków na uwagę zasługuje obecność ryjówek (*Soricidae*), rzęsorka mniejszego (*Neomys anomalus*), wydry (*Lutra lutra*), bobra (*Castor fiber*), borsuka (*Meles meles*).

Zimorodek – samiec,
fot. S. Rajnik

Nurogęś
fot. D. Siewert

Zimujące łabędzie krzykliwe
fot. D. Siewert

Najliczniejszą grupę stanowią ptaki, ok. 170 gatunków, a wśród nich wiele rzadkich, gniazdujących tu lub zalatujących podczas wiosennych i jesiennych przelotów. Są to: bielik (*Haliaeetus albicilla*), rybołów (*Pandion haliaetus*), kszczyk (*Gallinago gallinago*), kropiatka (*Porzana porzana*), derkacz (*Crex crex*), bocian czarny (*Ciconia nigra*), żuraw (*Grus grus*), czapla biała (*Ardea alba*) i siwa (*Ardea cinerea*), błotniak stawowy (*Circus aeruginosus*), łąkowy (*Circus pygargus*) i zbożowy (*Circus cyaneus*). W wysokich klifach nad rzeką Wdą gniazduje zimorodek (*Alcedo atthis*) – niewątpliwa osobliwość awifauny. Bogaty świat nietoperzy reprezentowany jest przez 11 gatunków tych latających ssaków, wśród nich takie rzadkie gatunki jak: karlik malutki (*Pipistrellus pipistrellus*) i mroczek późny (*Eptesicus serotinus*).

Unikalny krajobraz Parku stanowi nieznacznie pofałdowany obszar równin sandrowych, porośnięty niezwykle pod względem zdrowotnym borowymi lasami, a także wytopiskowy charakter śródleśnych „oczek” jeziornych. Z naturalnym krajobrazem Parku doskonale komponują się stare borowiackie i kociewskie chaty będące wspomnieniem dawnych czasów. Często zamieszkane i zadbane, pełne gwarnych okrzyków dzieci, sprawiają wrażenie jakby dla nich czas stanął w miejscu. Ale są też takie, które trwają ostatnim wysiłkiem spróchniałych desek, zmęczone latami, chylące się ku upadkowi. Przydrożne kapliczki będące niegdyś miejscem gorących modlitw lokalnej społeczności, teraz niejednokrotnie zapomniane i zaniedbane, proszą przechodniów o chwilę refleksji i zadumy. Do miejscowości w których zatrzymał się czas należą: Miedzno, Brzeziny oraz Leosia.

Ciekawostką przyrodniczą, a jednocześnie historyczną Parku jest Kamień Napoleoński o wymiarach ok. 110 na 150 cm. Z nieznanых powodów wyryto na nim piastowską koronę i dwa krzyże maltańskie. Być może mają one związek z bitwą, która rozegrała

się pod Drzycimem w 1091 roku, pomiędzy wojskami polskimi pod dowództwem Władysława Hermana, a wojskami książąt pomorskich. Druga teoria głosi, że znaki te wyrył polski żołnierz armii napoleońskiej z oddziałów maszerujących przez nasze ziemie. Głaz ten jest pomnikiem przyrody nieożywionej.

Druga z zagadek to Diabelski Kamień zwany „Kamieniem Świętego Wojciecha” znajdujący się przy południowej granicy Parku w okolicy stacji kolejowej w Leosi. To największy na Pomorzu głaz narzutowy o obwodzie 24,5m! Według legendy Święty Wojciech na tym kamieniu wygłaszał kazania podczas swojej wędrówki do Prus. Druga legenda opowiada o diable, który chcąc zmienić bieg rzeki, zaplanował przegrodzenie jej olbrzymim głazem. Zaskoczony nadchodzącym świtem porzucił jednak ów kamień w lesie, stąd jego druga nazwa „Diabelski Kamień”. To również pomnik przyrody nieożywionej.

Wdecki Park krajobrazowy to także teren szczególnie atrakcyjny dla uprawiania różnorodnych form turystyki i rekreacji – raj dla wędkarzy i przy-

Brzeg jeziora Wierchy jesienią, fot. D. Siewert

Daniele na leśnej drodze, fot. D. Siewert

rodników, a także dla tych, którzy wrażliwi są na piękno przyrody. Wda oraz zbiorniki zaporowe przyczyniają się do rozwoju sportów wodnych. Szczególnym zainteresowaniem cieszą się spływy kajakowe, podczas których cele rekreacyjne łączą się z poznawczymi. Ciekawe terasy, malowniczo położone osady i osobliwości przyrodnicze sprzyjają turystyce pieszej i rowerowej. Aby ułatwić piesze wędrówki, zostały utworzone i opisane ścieżki dydaktyczne, a także 11 szlaków turystycznych. Masowy wypoczynek skupiony jest w Tleniu, pretendującym do miana miejscowości uzdrowiskowej, jednakże poa nim obszar Parku jest jeszcze niedostatecznie zagospodarowany pod względem turystycznym. Niewątpliwymi atrakcjami turystycznymi są: uruchomiona w 1923 roku hydroelektrownia w Gródku, którą uroczyście otworzył prezydent RP Stanisław Wojciechowski, oraz znacznie większa hydroelektrownia w Żurze, otwarta w 1930 roku przez prezydenta RP Ignacego Mościckiego.

Zwiedzając malownicze zakątki Borów Tucholskich możemy być pewni, że las nas przyciąga a ludzie ugoszczą.

Szczególnie cenne obszary objęto ochroną rezerwatową:

Wiewiórka, fot. D. Siewert

1. Brzęki im. Zygmunta Czubińskiego (Szczerkowo) – (102 ha, gm. Osie) największe w Polsce naturalne stanowisko jarzębu brekinii,
2. Dury – (12,5 ha, gm. Osie) – cztery dystroficzne jeziora wraz z przylegającymi torfowiskami,
3. Jezioro Miedzno – (88,5 ha, gm. Osie) – rezerwat ornitologiczny (ptaków wodno- błotnych),
4. Jezioro Ciche – (38 ha, gm. Osie) – zespół roślinności wodnej i bagiennej,
5. Jezioro Martwe – (4 ha, gm. Osie) – jezioro dystroficzne wraz z przylegającymi do niego torfowiskami,

Owoce jarzębu brekinii, fot. D. Siewert

6. Jezioro Piaseczno – (160 ha, gm. Osie) – jezioro rynnowe, o wyjątkowo czystej wodzie, z dobrze zachowanymi zbiorowiskami roślin wodnych i torfowiskowych,
7. Jezioro Łyse – (20 ha, gm. Warlubie) – jezioro z dobrze zachowanymi ekosystemami wodno- błotnych (z zespołem mszarnym przygielki bia- łej) i boru bagiennego z charakterystycznymi, rzadkimi i chronionymi gatunkami roślin.

Oprócz istniejących rezerwatów dyrekcja Parku chce utworzyć również nowe. Na szczególną uwagę zasługują tereny nad brzegami rzeki Wdy pomiędzy miejscowością Leosia i Bedlenki, gdzie rzeka zachowała jeszcze swój pierwotny, dziki charakter przypominający górską rzekę płynącą w ostro wciętej dolinie.

W ramach programu NATURA 2000 wyznaczone zostały tzw. *obszary specjalnej ochrony ptaków* (*Special Protection Areas – SPA*) Wdecki Park Krajobrazowy całym swym obszarem leży na terenie ostoi „Bory Tucholskie” (Kod ostoi – PLB220009) oraz *specjalne obszary ochrony siedlisk* (*Special Areas of Conservation – SAC*) – na terenie Parku obszar o nazwie „Sandr Wdy” (Kod ostoi – PLH040017)

mgr Daniel Siewert
dyrektor (P.O.) Wdeckiego Parku Krajobrazowego